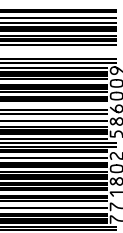




УКРАЇНСЬКИЙ ЖУРНАЛ
2/2023



9 1771802 1586009



Прикордоння передбачає волю 3

Ахтем Сеїтаблаєв:

«Мене доводить до сказу теза про те, що культура поза політикою» 5

«Ми повернулися і далі будемо робити свою роботу» 13

Ядерна загроза — реальна та фейкова 18

Україна у війні: змінюйся, бо програєш 27

Питання життя і смерті 30

Як розвивалася історія відносин Україна – НАТО 36

Діагностика відносин Україна – НАТО 41

Я впевнений, що Україна буде в НАТО 46

Адаптація під час війни: нормальна реакція на ненормальні події 48

Світлана Ославська:
«Коли історія розказана в медіа, потерпілі або їхні родичі отримують певність, що їхні страждання не забуті й не замовчані» 50

«Залізни метелики» з важкими крилами 56

«20 днів у Маріуполі» Мстислава Чернова як концентрований біль у «цифрі» . . 58

«Нотування людських історій дає нам змогу залишити антропологічний слід» 61

Як живуть пісні у своїм саду? 65
рецензії 67

Наш читачу!

Виправданими чи невинуватими були надії українців щодо результатів саміту НАТО, став він історичним чи ні, проявив Захід мудрість і стриманість чи стратегічну недалекоглядність — про все це ще довго можна і треба дискутувати. Та, незважаючи на певного роду непорозуміння, образи та прояви «нездорового сарказму», зрозумілим стало одне: Україна стала частиною західного світу, вона ввійшла до порядку денного не лише європейських країн і не лише країн НАТО. Цей етап пройдено. Що далі?

Багато українських коментаторів критикує Захід за те, що він практично ніяк не відреагував на підлив Каховської греблі, знищення якої, на думку деяких експертів, спричинило більше втрат і збитків, ніж вибух Чорнобильської атомної електростанції. Це правда, що ця катастрофа не викликала ні великих дискусій, ні якихось яскравих кроків. Складається враження, що світ уже звик до українських катастроф. Це, звичайно, не так. Але ті почуття, які цивілізовані люди відчули 24 лютого 2022 року, після Бучі, Ірпеня і Ізюму — вони вже з такою силою не повернуться. І Вільнюський саміт чітко показав, що час гострих емоцій минув. Вони вже не діятимуть як аргумент.

Як би це несправедливо не звучало, але Україна повинна згенерувати раціональні аргументи, з якими звертатиметься до своїх союзників і з якими ці союзники будуть звертатися до своїх виборців за підтримкою. І як би це не звучало образливо, Україна повинна на ділі показати, що після перемоги не стане росією II.

За кілька днів до саміту в одному із телевізійних інтерв'ю прозвучали дуже важливі слова одного з українських військових. На питання, що, на його думку, повинно вимагати від своїх союзників найвище українське політичне керівництво і яким чином воно має діяти на саміті, цей військовий відповів приблизно такими словами: «Не захищайтеся нами й нашою пролітою кров'ю! Ми тут на фронті робимо все, аби ви в тилу могли змінювати країну».

Це і є той наступний етап, який Україна повинна пройти.

*Від редакції «Українського журналу» —
Ленка Віх*



Прикордоння передбачає волю

Антон Санченко, Київ

Фото: Владислав Мусієнко

Ми всі розраховували на те, що закінчиться швидше. Перемогою, поразкою, але швидше. Ну, не 2–3 тижні, але й не півтора року. Коли моїх дружніх добровольців примусили підписати контракти на рік, вони обурювалися, чого це їх триматимуть у збройних силах кілька зайвих місяців після перемоги. Там зібралися серйозні люди — біржові брокери і браконьєри з Київського моря. Маржа не плачена, риба не ловлена вже всі півтора року, і кінця поки що не видно.

Волонтери півтора року ганяють із Польщі пікапи, ті живуть на фронті тиждів, а закуповувати їх централізовано чи, уже не кажу, виробляти в Луцьку жодне стерво з МО не збирається. Півтора року за кермом, це вже не волонтер, а дальнобой. Уже під попу войлочний коврик треба.

Люди півтора року скидаються на дрони, уже навіть долари скінчились, а вони знімають кіно в жанрі драмеді за 33 лимона й хочуть заборонити готівку, щоб уже напевне недобитих ФОПів добити. Збори на банку впали найбільше, коли прибрали доплати воякам по 30 тисяч. Виявляється, тут теж було свій до свого по своє, й у волонтерів оберталися переважно гроші військових. Наш бюджет не розраховував, що обіцяні з переляку доплати воїнам треба буде платити роками.

Британці вже поставили нам у 15 разів більше снарядів, ніж збиралися на початку.

Теж на стільки не розраховували.

Затягнулися гастролі наших майстрів культури, які або а) збирали гроші на ЗСУ, б) несли у світ слово правди про Україну.

а) Що там? Уже всі гроші діаспори окучили? Хлопчик, який грає на скрипці на площі Ринок, уже заробив за цей час на ЗСУ більше мільйонів за вас, визначтеся.

а) Правди про Україну ви вже не знаєте, вона вже настільки інша, як Чилі після 1973 року. Можете вже її не нести, вона вже не правда, а мемуари.

Еміграція дружин і дітей теж не була розрахована на такий термін. Діти не можуть роками вчитися в кількох школах, паралельно по зуму в українській.



Або знайти своє місце в цьому прикордонні й військовому таборі, або валити вглиб континенту в кріпаки. Терціум нон датур. Прикордоння передбачає волю. Гарна новина: українці — то нащадки тих, хто завжди обирав прикордоння.

Дружини не можуть роками бути коханими по вайберу. Уже якось влаштувалися. Уже когось познаходили. І там і тут. Пора вже або туди або сюди. Здавалось, усе буде швидше.

Моряки два роки сидять на бичі й не можуть піти в рейс. Треба шукати іншу професію, на значці не пересидиш.

МО і Генштаб теж збиралися порішати усе за один призов, без ротацій — навіть без відпусток, а не те що звільнення через 2 роки й заміну. А люди вже просто закінчуються.

Скільки проєктів на паузі. Скільки життів на паузі. А треба вже жити далі. З урахуванням того, що це надовго. Для когось назавжди. Перевести життя на воєнні рейки і їхати далі.

У якості розвіднення згадати, що ця війна з Диким полем триває тисячі років, і хай там як, ми у фіналі. Усі наші шедеври написані воїнами в короткі проміжки між військовими кампаніями.

Автор «Слова...» був дружинник. Іван Петрович Котляревський був майор і штурмував Бендери. Микола Садовський воював у Болгарії в дивізії Драгомирова. Війна з кочівниками в нас була щоліта. Росія воювала раз у 3–4 роки.

Або знайти своє місце в цьому прикордонні й військовому таборі, або валити вглиб континенту в кріпаки. Терціум нон датур. Прикордоння передбачає волю. Гарна новина: українці — то нащадки тих, хто завжди обирав прикордоння. Невсеремось, як казав Луїс Корвалан.



Ахтем Сеїтаблаєв:

«Мене доводить до сказу теза про те, що культура поза політикою»

Спілкувалася **Ленка Віх**

Фото: **Богдан Копчак**

Ахтеме, чи я правильно зрозуміла, що ви 25 лютого зголосилися до Територіальної оборони?

Я намагався її знайти. Де вона розташована, я знав, але ми разом із колегою і другом Олексієм намагалися знайти ту Територіальну оборону, до якої б нас записали. Там було так багато людей і всюди нам казали: хлопці, не стійте — на сьогодні вже особовий склад набраний. На Печерську проходив запис до 206-го батальйону й ми туди поїхали. Дві години в черзі, записались і через три години були в лісі під Гостомелем. Так усе й почалось.

Ви можете згадати той момент, коли ви вирішили, що вам таки треба йти у ЗСУ?

Для мене це все почалось у 2014 році. Я тоді був у Криму, у місті Сімферополь. У місті, яке знав, як свої п'ять пальців, бо прожив там багато років з 1985-го, коли з батьками ми повернулися на свою батьківщину. Перші три роки я жив один, у гуртожитку, де навчався на акторському факультеті. Отже, у 2014 році я приїхав сюди напередодні 26 лютого. Приїхав із новиною, що Янукович утік і Майдан переміг. У Криму тоді, як, зрештою, і завжди, присутність так званого «руського міра» була дуже виразною, акцентованою і багатодесятирічною. А киримли все своє життя намагались і намагаються вистояти проти бажання чи то російської імперії,

чи то московії або Радянського Союзу нас знищити. Я їхав до своїх, поїхав обійняти дітей, рідних, батьків і сказати, що зараз життя буде інакше. Внести трошки романтики. Я стояв посеред порожнього міста. Там не було жодної машини, жодної людини, здавалось, що навіть пташок нема. Як у стрічках Кристофера Нолана — тиша, нікого нема й ти стоїш сам. А я винайняв квартиру, вікна якої виходили прямо на Кабінет міністрів. Зранку глянув у вікно — нікого немає, потім побачив міліцейський кашкет за рогом, підходжу й запитую в нього «а што проізашло?». А він так на мене згори подивився і каже: «Скоро узнаете». І як він це сказав, я зрозумів, що, по-перше, він знає, що відбувається, і по-друге, дістає задоволення від моєї реакції. У ту хвилину я відчував безсилля і безпорадність. На той час я знову вчився ходити. Впав на зйомках своєї стрічки й майже рік провів по лікарнях, операція на хребті. Стоїш, дорослий чоловік, і не знаєш, що робити. Ти собі дати раду не можеш, не те що рятувати когось із рідних. Усе це я до того, що 24 лютого 2022 року не було ніяких роздумів. Зараз я, дякуючи Всевишньому, почувуюся краще.

Кримські татари тут, в Україні, проходили певними процесами після повернення з місць депортації. У вас коло входу в Кримський дім є інформація про те, що певна частина укра-

їнського населення все ще має негативні стереотипи щодо кримських татар. Ви мусили зазнати певних змін, аби стати політичними українцями. Тому що неполітичний українець не пішов би в ЗСУ. Чи ви пам'ятаєте той момент, коли відчули, що щось таке відбувається? Чи то був довготривалий шлях без раптового усвідомлення?

Так, ймовірно, то було так. Я ще з покоління тих, хто народився в Радянському Союзі. І певного часу ти дізнаєшся, що бути

Мій дід — який, дізнавшись, що депортували його родину, після повернення із фронту, під загрозою розстрілу або ув'язнення, виїхав із Криму шукати свою сім'ю, яку нарешті через три роки знайшов у Середній Азії в землянці — жодного дня не працював на державу. Свідомо.

киримли в Радянському Союзі означає носити на собі тавро зрадника. Твої діди ніби зрадили Радянський Союз. Коли починаєш розбиратись, у чому полягала зрада, з'ясовуєш, що ніякої зради не було. За радянською статистикою, 93 відсотків депортованих склали жінки, люди похилого віку й діти.

Бо чоловіки ще навіть не встигли повернутися з фронту...

Ну так, то ж був 1944 рік. 18 травня, коли ще не закінчилася Друга світова війна. І 90 відсотків чоловіків, старших 16 років, служили в складі радянської Червоної армії і захищали свою батьківщину Радян-

ський Союз, Крим. І якраз тоді радянська влада знищує їхні родини, їхніх близьких. На тому побудована і стрічка «Хайтарма», герой якої, льотчик Амет-Хан Султан, був свідком цих подій. І тому в цьому сенсі кожен киримли є політичним українцем уже дуже давно. Повертаючись до вашого запитання про пересічного українця і його ставлення до кримських татар — зрозуміло, що на ньому позначилася кількадесятирічна, а може, і багатостолітня інформаційна гібридна війна московії, російської імперії.

Перед нами ще довгий шлях із виправлення своїх невивчених уроків. Хоч обізнаність одних про інших — і киримли про українців, й українців про киримли — уже збільшилась. Яка ціна? Вона велика. Платять її всі — й українці, і кримські татари — усі, хто відчуває себе політичним українцем.

У 2014 році багато захисників розмовляли російською не тому, що вони не хотіли розмовляти своєю рідною мовою, а тому, що можливості практичного спілкування українською були дуже обмеженими. Ну чому в Україні ми маємо захищати російську мову? Її ніхто не знищує, я взагалі у своєму житті розмовляю трьома мовами: українською, російською і кримськотатарською. Ніхто з цього приводу, перепрошую, не париться. Але те, що стосується публічного простору, засобів масової комунікації, державних інституцій... заждіть, хіба це великий подвиг — вивчити мову країни, у якій ти мешкаєш? Коли кажуть, що в тебе щелепа не пристосована до того, щоб розмовляти українською мовою, ти сам собі виписуєш вирок, що ти недоумок. Ну, зайці в цирку курять цигарки, а людина більшого може навчитися. Добре, якщо ти свідомо не хочеш знати мову — живи тут, сплачуєш податки, працюєш, але ти не будеш мати права обирати владу, бути у владі, тому що ти не поважаєш людей, які є господарями на цій землі.

В українців ніколи не було царя, ну, були персонажі...



Чужі...

Так, можливо, і в цьому полягає недовіра до влади, тому що багато десятиріч будь-який начальник це була чужа людина. Навіщо ти маєш годувати окупанта, навіщо ти чесно маєш йому сплачувати податки, якщо вбачаєш у ньому ворога.

Я пам'ятаю, як мій дід — який, дізнавшись, що депортували його родину, після повернення із фронту, під загрозою розстрілу або ув'язнення, виїхав із Криму шукати свою сім'ю, яку нарешті через три роки знайшов у Середній Азії в землянці — жодного дня не працював на державу. Свідомо. Він посадив і виростив величезний город, висушив болота. Усього того, що вродилося, вистачало аж до наступного врожаю. Усе це він зробив своїми руками. Посадив виноградник, виростив своїх синів, доньку, мого батька. Так само зробив і мамин тато. І я їх розумію.

Нині більшість киримли стоїть перед дуже важким вибором. Я багато разів своїм батькам пропонував приїхати до мене, ще тоді на початку. І чув завжди одне: ми не для того п'ятдесят років повертались, щоб зараз виїжджати. Хай їдуть вони! Я їх розумію. Іноді можна почути таку тезу: а чому киримли не виїдуть?

Там про таке питають?

Ні, тут. Там мені байдуже, що вони кажуть, вони можуть мене заочно хоч розстріляти. Ні, мене болить те, що тут кажуть. Іноді таке чуєш, читаєш. Часом виникають доволі гострі дискусії довкола цього. Але це знову ж таки від необізнаності й малої кількості інформації. Наведу простий факт. Родини 90 відсотків киримли, які сьогодні зі зброєю в руках воюють, перебувають у Криму. Напевно, не треба нічого більше пояснювати. Воюють вони, починаючи зі складу Головного управління розвідки Міністерства оборони України. І це про щось уже каже.

Тобто ви говорите про те, що вони не піаряться....

Звичайно, тому що це питання безпеки їх-

ніх родин. Для себе я давно вже вирішив. У 2014 році була така одна із перших акцій, коли на бігбордах по всій країні представники кримськотатарського народу писали «Крим — це Україна» й до того додавали свій підпис. Моє фото було прямо на т.зв. кордоні між Кримом і материковою Україною. Приховувати те, що я роблю, де я перебуваю — у моєму випадку не має сенсу. Не було й бажання, хоч я розумію, скільки за ці роки я додав неприємностей у спілкуванні з окупаційною владою своїм близьким. Вони моїм дітям весь час передавали вітання, коли ще мали можливість приїжджати до мене з Криму. І про своїх батьків можу сказати, що вони політичні українці, бо в них є розуміння того, що якщо якась країна зробила багато для того, аби уможливити кримським татарам повернутися на батьківщину — то це була Україна. Так, це був непростий шлях. Так, за різних президентів були різні непрості моменти, дуже непрості, але це, мабуть, таким і був задум Всевишнього.

Чи думаєте, що тепер уже питання про національно-територіальну автономію кримських татар дістане зелене світло?

Я не обізнаний із тим, чи може ухвалити таке рішення, наприклад, Верховна Рада. І розумію побоювання, чи не виникне держава в державі. Ні, національно-територіальна автономія кримських татар — це забезпечення права рівних можливостей, у тому числі й у мовному питанні. Бо хоч зараз у Криму окупанти прийняли закон про три державні мови: російську, кримськотатарську й українську, але насправді це не так. У Криму із 600 середніх освітніх шкіл у дванадцяти проходило навчання кримськотатарською мовою, у двох — українською, решта — російською. Це довгий шлях і він буде непростим. Страх походить із невідомого. І я вдячний президенту Зеленському за те, що він був присутній на святкуванні початку Рамадану. Бо Всевишній у нас один і, як казав Кшиштоф Зануссі на одному із фести-

валів, «якщо ми підемо в глибину віри, ми з подивом дізнаємось, що ми там усі зустрічаємось». В одній точці. І я підтримую цю тезу, тому що творець у нас один. Культурні відмінності можуть бути, але в жодній зі світових релігій немає заклику «вбий!». Іслам взагалі перекладається як покірність. Свого часу ми могли чути про терористів Ірландської республіканської армії, католиків, багато чуємо про ісламських терористів, і мені видається, що сама конотація, саме прикріплення віри до тероризму є у своєму корінні невірним. Жодного відношення до ісламу ці терористи не мають. Вони можуть молитися молитвами з Корану, вони можуть робити ті самі фізичні рухи, із яких складається ритуал молитви, але це не означає, що вони мусульмани. Снайпер, який потрапляє в мішень на відстані кілометра, він хороший снайпер? Так, хороший снайпер. А якщо він потрапляє в око дитини? Хороший снайпер? Снайпер-то він хороший, але людина погана. Тому називатися мусульманином і бути мусульманином це різні речі.

Давайте поговоримо грохи про вашу творчість. Чи після «Мирного» ви думаєте про наступний повнометражний фільм?

Я вже над ним працюю.

А можете сказати, яка тема?

Я сподіваюсь, що моя багаторічна мрія про те, щоби знімати комедію, нарешті здійсниться. Це взагалі кошмар. Я так люблю комедії і люблю зніматися в комедіях, а все знімаю фільми про війну. Ні, я люблю свої стрічки. Дякуючи Всевишньому й моїй команді, я останні 15 років не знімаю те, чого я не хочу знімати. Добре воно виходить чи погано — це мої помилки або наші спільні перемоги, але принаймні можливість власного вибору це дуже сильна мотивація для того, аби цим займатися.

Проект, який ми зараз розробляємо — це така своєрідна комедійна версія леген-



Мене доводить до сказу теза про те, що культура поза політикою. Несповна розуму людина може таке казати. Культура і є політика, вона формує політику, вона формує кожну людину в тому культурному просторі, де ця людина народжується і виростає. Не може бути культура поза політикою.

дарної стрічки «Пропала грамота». Це не намагання переробити її. Ні.

Це за мотивами Івана Франка і, як на мене, тут драматургія на рівні Шекспіра. Є простір для власної, для суспільної рефлексії, тому що теми, які там піднімаються — вони вічні. І на щастя і на жаль. Обстоювання власної гідності, свободи, захист тих, кого ти любиш, і того, що є для тебе дорогим. На жаль, людство постійно проходить це випробування. Так само із «Пропалою грамотою». У якому сенсі? Це старий фільм, ну як старий, відносно старий, такий же старий, як і я. Йому п'ятдесят років.

Він культовий.

Так. Іноді мене питають: що ти там побачив? Там же незрозуміло що. Але ж це Іван

Миколайчук! Він був настільки освіченою людиною і геніальною у своїй творчості, що він не дарма взяв таку активну участь у створенні того фільму. Для мене це, знаєте, як японський театр кабукі. Дія фільму відбувається сьогодні, два куми отримують завдання забрати врешті-решт Конституцію Пилипа Орлика.

То вони їдуть у Швецію?

Респект. Мало хто знає, до речі.

Ні, Швеція наш друг і союзник. Швеція зберігає конституцію латинською мовою, а в Росії те, що написано староукраїнською. У російському державному архіві давніх актів. І тому цілком логічно, що вони хочуть її забрати. Дорогою вони дізнаються багато чого цікавого.

Це певною мірою роудмуві. Тому що вони відправляються з фронту. Точніше, їх відправляють. Навіть їхній комбат думає, що це два дурні, які потрапили на фронт, від яких толку ніякого немає. І тільки в Генштабі знають, хто вони такі насправді.

Вони діють під прикриттям?

Так, вони ніби шкоди ніякої не роблять, але й користі від них жодної нема. З ними в ту дорогу відправляється ще й супер-агент із позивним «Полтава». Пізніше зрозуміємо, що звати його Наталка. І вона буде тією, хто постійно їх витягує з якоїсь біди. Ну, вони самураї, а вона скромна агентка, яка їх постійно рятує з якоїсь халепи. Врешті вони не тільки заберуть Конституцію Орлика, але й... ні, це буде спойлер. У кожному разі у формі гротеску, буфонади, фантастичності буде піднято дуже багато дуже серйозних питань.

А коли почнуться зйомки?

Добре, якщо почнуться влітку.

А хто сценарист?

Скоріш за все, це буде колективний автор. Тут мова навіть не про те, хто сценарист, а про те, що я бачу по своїй команді, наскільки вони в це включені, як їм смішно

і з якою цікавістю вони шукають рішення.

Чи правда, що ви тепер займаєтесь документальним кіно?

Станом на сьогодні це проєкт номер один. Тому що я все ж таки наразі військовослужбовець і за наказом головнокомандувача з жовтня місяця минулого року очолюю колектив з числа військовослужбовців, які в цивільному житті були режисерами, акторами, операторами. Це колектив Кримського дому. З цим колективом ми знімаємо документальний серіал про всі сили ТРО, за наказом генерал-майора Ігоря Танцюри. А це, не знаю чи не розкрию військову таємницю, але це 32 серії. Це портрети, це розповіді про військовий шлях, це історія створення. Уже вийшов перший епізод про 114 бригаду з Білої Церкви, але нехай вас в оману не вводить, що ППД у Білій Церкві, тому що підрозділи цієї бригади свого часу брали активну участь в обороні Києва. Це Ірпінь, Гостомель, Буча, дамба і Вишгород. Для пересічного громадянина варто донести інформацію про те, що сили ТРО це не блокпости, які кошмарять цивільних, як іноді може здаватися. Тому що бригади ТРО пройшли і проходять бойовий шлях із кадровими військовими. І незважаючи на те, що там досвіду професійного у злагодженні дій, напевно, не так багато, як у кадрових військових, але наведу простий приклад. Напевно, пригадуєте чоловіка, який сказав «Слава Україні!» й загинув. Він боєць чернігівської бригади Тероборони. Тому слова про те, що тільки в ТРО ви можете в одному окопі зустріти фізика-ядерника і слюсаря — правдиві.

Це феномен, я би сказала.

Так, зрозуміло, що вистачає багато різноманітних питань і проблем, але робити вигляд, що це якісь анархічні угруповання — це невірно. Там дуже багато колишніх військових у запасі. Які є командирами в Силах територіальної оборони.

Ще займаємось і фіксацією воєнних злочинів.

Коли говорите про фіксацію воєнних злочинів — про що, власне, йдеться?

Ми ж знімаємо з 25 лютого і знімали ми все. У нас на сьогодні дуже багато матеріалу — це і прямі свідчення людей, і відеофіксація з місць подій. Ми нещодавно підписали протокол про співпрацю з Академією СБУ. Усі ми зацікавлені в тому, щоб усі ці фіксації злочинів і фіксації героїчних вчинків допомогли в майбутньому не допустити повернення «руського міра».

Мене доводить до сказу теза про те, що культура поза політикою. Несповна розуму людина може таке казати. Культура і є політика, вона формує політику, вона формує кожна людину в тому культурному просторі, де ця людина народжується і виростає. Не може бути культура поза політикою.

І скільки часу ви цим займаєтесь?

Постійно. Працює та або інша група. Зараз наш командир перебуває з групою на сході і знімає. Ми тут уже робимо монтаж по сьомій бригаді. І паралельно ведемо ФБ-сторінку Служби зв'язків із громадськістю. Перелік того, чим займаємось, величезний.

Це, мабуть, перша війна, яка так масово задокументована.

Цьому є пояснення. Бо є інструментарій.

Ви думаете, що це може змінити документалістику, а можливо, і роботу над художніми фільмами?

Я думаю, що, напевно, зараз жодна художня стрічка не буде мати того емоційного впливу, тої шкали хвилювань, емпатій, як документальна стрічка. І це також завдяки залученості переважної частини українського населення в цю війну. Залученості в різних контекстах. Особливо в контексті втрати рідних. Те, що ти бачиш у документалістиці, ти повністю ототожнюєш із самим собою.



Тобто не можна брехати.

Цього взагалі не можна робити, руки треба відривати. Художня стрічка це все-таки рефлексія на події, ти можеш компілювати й ти одразу про це кажеш, що робиш це задля драматургічної складової. Й ідеї можна підпорядковувати навіть хронологію подій. У документальній стрічці ти маєш враховувати хронологію подій, тому що вона на те і є документальною, що ти нічого не пропускаєш.

Бо це вже маніпуляція.

Так, ми ж чудово розуміємо, що монтаж це велика річ. Казати, що документальні стрічки зараз мають більшу вагу, буде не цілком коректно, але, щиро кажучи, воно недалеко від правди. Те, що вони викликають більше емоцій — це однозначно.



AZOVSTAL
FREE MARIUPOL
DEFENDERS



ПОЛІТИКА



«Ми повернулися і далі будемо робити свою роботу»

Командири маріупольського гарнізону повернулися в Україну з Туреччини, де перебували після полону

Тетяна Козак, Київ

Фото: Петро Андрусечко

Понад дев'ять місяців п'ятеро командирів гарнізону «Маріуполь» примусово залишались у Туреччині після звільнення з полону. Тільки зараз вони змогли повернутися в Україну — їх привіз президент Володимир Зеленський після перемовин із президентом Реджепом Таїпом Ердоганом.

«Повертаємося додому з Туреччини й повертаємо додому наших героїв», — з таким підписом пресслужба президента 8 липня опублікувала в соцмережах відео.

На ньому Зеленський зустрічає біля трапу літака командирів маріупольського гарнізону: командира окремого загону спеціального призначення Національної гвардії «Азов» та Героя України Дениса Прокопенка, його заступника Святослава Паламара, виконувача обов'язків командира 36-ї окремої бригади морської піхоти Сергія Волинського, старшого офіцера «Азова» Олега Хоменка, командира 12-ї бригади Нацгвардії Дениса Шлегу. Військові, усміхнені, по черзі підходять до президента, тиснуть йому руку, міцно обіймаються. Потім сідають у спецлітак Військово-повітряних сил Чехії.

Президент із командою перебували в Туреччині з дводенним офіційним візитом. Як йдеться в офіційному повідомлен-

ні, допомога в поверненні з російського полону українських громадян була пріоритетним питанням на перемовинах із президентом Ердоганом. Результат не забарився: на завершення візиту легендарні українські командири відправилися додому разом з українською делегацією.

Вони перебували в Туреччині на вимогу рф. Це було однією з умов їхнього звільнення з полону.

Облога Маріуполя та полон

Армія рф оточила припортовий Маріуполь ще в перший тиждень повномасштабного вторгнення — 1 березня 2022 року. Спочатку бої тривали в місті. Росіяни нещадно бомбили цивільну інфраструктуру: лікарню та пологовий будинок, Драмте-

Єдиний варіант, який бачили для себе захисники Маріуполя, — застосування процедури екстракції: евакуація до третьої країни — не до росії або її союзників. До будь-якої країни, яка може гарантувати безпеку українським військовим.

атр, школу мистецтв, басейн «Нептун» та житлові райони. Водночас росіяни блокували виїзд із Маріуполя, обстрілювали шляхи виїзду на підконтрольну Україні територію та зривали домовленості про евакуаційні коридори.

Від середини квітня бої зосередилися на заводі «Азовсталь», куди відійшли українські підрозділи, що тримали оборону в місті. Глибокі бункери заводу стали прихистком для двох з половиною тисяч бійців маріупольського гарнізону.

Гарнізон, який чинив опір росіянам упродовж 86 днів, складався з батальйо-

ну «Азов», частини особового складу 36-ї бригади морської піхоти, прикордонників та поліцейських. Командування взяв на себе «азовець» Денис Прокопенко з позивним «Редіс». Разом із військовими на меткомбінаті перебували цивільні: робітники заводу з родинами та мешканці лівого берега, які ховалися від обстрілів.

Оточивши місто, російське командування ставило ультиматум українським бійцям: скласти зброю. Але вони відкинули ці вимоги, продовжили тримати оборону та завдавати контрударів. Проте ситуація для гарнізону в облозі погіршувалась, бо не було можливості поповнювати запаси озброєння, їжі, води та ліків, особливо необхідних важкопораненим.

Як виглядало життя гарнізону ізсередини показав боєць «Азову» Дмитро Козацький. Він зміг передати з «Азовсталі» свої фото, на яких, зокрема, — скалічені українські військові, деякі з ампутованими кінцівками. Вони змучені, але рішучі, навіть усміхнені. Ці фотокартки облетіли світ.

Російські війська у спробі захопити «Азовсталь» завдавали по заводу десятки авіаударів щодня. Найінтенсивніше бомбардування відбулося в ніч із 27 на 28 квітня. У результаті не витримали залізобетонні перекриття та під завалами опинився підземний шпиталь та операційна, де було майже пів тисячі поранених. На ранок після цього заступник командира полку «Азов» Святослав Паламар закликав вище військово-політичне керівництво України до рішучих дій, щоби деблокувати оборонців.

30 квітня таки вдалося встановити режим тиші — евакуювати 20 цивільних, визволених з-під завалів. Але запланована на 2 травня евакуація зірвалась — росіяни обстріляли машину, яка мала вивезти людей. Але процес необхідно було терміново поновити.

9 травня бійці «Азова» провели онлайн-пресконференцію прямо з «Азовсталі». Протягом двох годин замкомандира Святослав Паламар та офіцер управління розвідки Ілля Самойленко відповідали



через Zoom на запитання майже 150 журналістів. Весь цей час атаки на завод не припинялися — росіяни бомбили позиції українських військових.

«Річ у тому, що ніхто не очікував, що ми так довго протримаємось. Я сам також не очікував. Тому що наші прогнози були дуже хмурими. Ми вважали, що російська армія всіх перемаже. Але збройні сили таки вистояли», — сказав відверто журналістам Самойленко.

Він зазначив, що в Маріуполі «Азов» отримав унікальний досвід ефективного ведення війни проти ворога, який має переваги в кількості військ та техніки, а також у повітрі.

Водночас бійці «Азова» закликали український уряд «робити свою роботу краще» й домовитися про реальне припинення вогню, щоб можна було евакуювати хоча б поранених військовослужбовців

з території заводу — кілька сотень людей, які потребували негайної медичної допомоги.

Єдиний варіант, який бачили для себе захисники Маріуполя, — застосування процедури екстракції: евакуація до третьої країни — не до росії або її союзників. До будь-якої країни, яка може гарантувати безпеку українським військовим. Але цього так і не вдається досягти.

Евакуація тривала протягом майже тижня. У першу чергу виходили цивільні та поранені бійці. 20 травня командири гарнізону повідомили, що отримали наказ: припинити оборону.

«Задля збереження життів увесь Маріупольський гарнізон виконує затвержене рішення вищого військового командування та сподівається на підтримку українського народу», — заявили в «Азові» перед тим, як залишити завод.

На декількох відео, оприлюднених агенцією РІА «Новости» та Міноборони РФ, українські бійці зі своїми речами йдуть по території заводу колоною, дехто несе ноші з пораненими побратимами. Далі їх обшукують та опитують російські військові та садять в автобуси, що вивозять їх з «Азовсталі».

Вихід з «Азовсталі» документував Міжнародний комітет Червоного Хреста, але надалі МКЧХ не допустили відвідати військовополонених, попри мандат організації.

Захисників Маріуполя одразу не обміняли, як того вимагала українська сторона. Натомість вони опинилися в колонії в Оленівці на окупованій частині Донецької області. До українських військових застосовували там побиття та тортури. 29 липня 2022 року колонію обстріляли та понад 50 військовополонених загинули.

Колонія та обмін

Захисників Маріуполя одразу не обміняли, як того вимагала українська сторона. Натомість вони опинилися в колонії в Оленівці на окупованій частині Донецької області. До українських військових застосовували там побиття та тортури. 29 липня 2022 року колонію обстріляли та понад 50 військовополонених загинули. Росія не допускала міжнародні місії для вивчення обставин трагедії та звинуватила в обстрілі українські війська. Зі свого

боку Україна заперечувала причетність до трагедії. У Генштабі заявили, що причетні до обстрілу російські сили хотіли приховати катування полонених і розстріли.

Перший обмін відбувся через півтора місяця після виходу з «Азовсталі». 29 червня 2022 року росія передала Україні 144 військовослужбовців. Наступний обмін — 21 вересня. Звільнили 215 бійців Маріупольського гарнізону. Серед них були й командири. У полоні вони пробули 4 місяці.

Щоби звільнити українських бранців, Україна передала росії народного депутата й колишнього лідера партії «Опозиційна платформа — За життя» Віктора Медведчука, якого судили за держзраду, а також 55 військовополонених росіян. Згодом керівник Офісу президента Андрій Єрмак уточнив, що 55 росіян обміняли на керівництво маріупольського гарнізону, а Медведчука — на 200 військовополонених.

Командири захисників «Азовсталі» в результаті обміну опинилися не в Україні, як інші побратими, а в Туреччині. Їхнє перебування там було однією з умов росії для звільнення з полону. Повернення додому затягнулося ще на 9 місяців.

Повернення до України

Увечері 12 липня 2023 року командири на решті прибули до України. У Львові разом із президентом вони зустрілися з рідними та поспілкувалися з журналістами. Денис Прокопенко запевнив, що він і побратими повернуться на поле бою.

«Звичайно! Для цього ми повернулися в Україну. Це наша головна мета!» — сказав Прокопенко журналістам.

«Я глибоко переконаний у тому, що армія — це командна робота, — додав він. — І від сьогодні ми разом із вами, ми продовжимо боротьбу. Ми обов'язково своє слово скажемо ще в бою. І головне на сьогодні — це те, що українська армія перехопила стратегічну ініціативу на лінії фронту. І з кожним днем ми просуваємося вперед,

знищуємо ворога, звільняємо тимчасово окуповані території. І я впевнений, що ми зробимо все можливе й неможливе для того, щоби прискорити цей процес. І щоби війна дійшла до свого логічного завершення».

Прокопенко також подякував президенту, команді, силам оборони й солдатам за те, що захищали Україну, поки він та інші командири Маріупольського гарнізону залишалися в полоні.

Святослав Паламар погодився із Прокопенком: «Ми повернулися і далі будемо робити свою роботу. Ми — військові, ми давали присягу».

Про перебування захисників «Азовсталі» в Туреччині Святослав Паламар журналістам детально не розповів, але процитував українську письменницю Лесю Українку, перефразувавши останній рядок вірша.

«Ми паралітики з блискучими очима.

Великі духом, силою малі.

Орлині крила чуєм за плечима.

Самі ж кайданами прикуті до Турецької землі».

Уже 16 липня командир бригади «Азов» Денис Прокопенко зустрівся з особовим складом. В «Азові» повідомили, що наразі Прокопенко проходить реабілітацію та найближчим часом приступить до виконання службових обов'язків.

Президент Зеленський поки що не став розкривати деталі звільнення українських захисників, зазначивши: головне, що Україна повертає своїх людей.

У ГУР Міноборони заявили, що діяли з урахуванням інтересів українських військовополонених та норм міжнародного права.

Та кремль відреагував на повернення українських бійців в Україну звинуваченням Туреччини та України в порушенні домовленостей. Прессекретар президента рф Дмитро Песков заявив, що росію про це не повідомляли, й українські командири мали залишатися в Туреччині до завершення війни.

Але, за заявою Ердогана 12 липня 2023

року, росія змінила свою позицію щодо звільнення колишніх командувачів українського гарнізону в Маріуполі.

«Спочатку були деякі заяви з боку росії, але потім, коли вони дізналися про деякі обставини, ситуація вийшла на позитивне русло», — сказав Ердоган на пресконференції у Вільнюсі під час саміту НАТО.

Уже пізніше з коментарів посла України в Туреччині Василя Боднара та голови Офісу президента Андрія Єрмака стало відомо, що перемовини з турецькою стороною велися протягом декількох місяців та Зеленський безпосередньо контактував про це з Ердоганом.

«Ми щотижня розмовляли з нашими хлопцями... Ердоган зміг погодити повернення. Не виключаю, що формат зможе спрацювати (знову — ред.), тому не хотів би говорити про деталі. Не бачимо загрози, яка могла би вплинути на подальші обміни», — сказав Єрмак журналістам.

Досі, понад рік після виходу з «Азовсталі», у російському полоні, за даними організації родичів полонених, залишаються ще 1900 захисників «Азовсталі». Тим часом у рф, із порушенням Міжнародного гуманітарного права, почали показовий судовий процес над 24 українськими військовополоненими з «Азовсталі», членами батальйону «Азов». Російська влада їх обвинувачує в тероризмі.



Ядерна загроза — реальна та фейкова

Богдан Олексюк, У статті використано результати дослідження «Відповідь українського академічного середовища на випадки дезінформації у сфері ядерної енергії» (М.В. Стріха, О.В. Баханова, Б.М. Олексюк, 2023), Київ
Фото: **Ленка Віх**

Російська федерація — держава, яка володіє найбільшим у світі потенціалом ядерної зброї, — від початку широкомасштабної агресії звинувачує Україну в тому, що це вона становить потенційну загрозу, чи то розробляючи ядерну зброю, чи то готуючи теракти з використанням «брудної бомби», або ж просто обстрілюючи атомні електростанції на окупованій території (ЗАЕС) чи на території рф (Смоленська та Курська АЕС).

У той час як у всьому світі експерти й політики замислюються, наскільки реальною є загроза застосування росіянами ядерної зброї у війні з Україною та в протистоянні з НАТО, російські ЗМІ не перестають фабрикувати нові й нові фейки про підступних українців, які мріють про відновлення ядерного потенціалу й у такий спосіб знищити росію на угоду Заходу.

Держава з авторитарною владою, яка використовує терористичні методи для досягнення власних цілей, свій наступ на українську територію в лютому 2022 року прагнула виправдати загрозою створення українцями атомної бомби. Тепер же російські пропагандисти не перестають переконувати, що загрозу для атомних електростанцій становлять саме Збройні Сили України. Це нібито вони обстрілюють Запорізьку АЕС та атомні електростанції на території рф.

Яка ж мета цієї інформаційної кампанії, фабрикування моря фейків, які хвиля за хвилею поширюються в інформаційному просторі не лише росії, а й багатьох інших країн? І як із цим боротися?

Поява фейків про «українську ядерну програму»

Останні роки в різних політичних та громадських середовищах України не лунали нотки жалю за здійсненим одностороннім ядерним роззброєнням, яке

залишало країну беззахисною перед можливою російською агресією. Але це завжди були або заяви політиків-маргіналів, або мрії людей, далеких від центрів ухвалення рішень. Реально нічого схожого на «ядерну програму» в Україні не здійснювалося, а обсяги фінансування, що їх держава виділяла на підтримку науково-технічної сфери, виключали можливість проведення таких робіт, які вимагають залучення великих фінансових, матеріальних та людських ресурсів. Діяльність наукових установ НАН України відповідного профілю та п'яти українських АЕС здійснювалася під постійним контролем із боку МАГАТЕ.

Однак 19 лютого 2022 року президент Володимир Зеленський зробив заяву про можливість відмови від без'ядерного статусу у випадку продовження агресивних приготувань росії до нападу. Насправді ця заява була, очевидно, не більше ніж відчайдушною спробою відвернути чи відтермінувати неминуче вже на той час російське вторгнення. Однак у москві її було зразу ж перетворено на один із приводів для вторгнення. Уже 21 лютого путін заявив, що росія не може не реагувати на можливість створення Україною ядерної зброї. Того ж дня міністр оборони росії Шойгу назвав заяву Зеленського «небезпечною».

Згодом російське видання «Репортер» розмістило статтю, у якій, зокрема, йшлося: «Про відновлення свого ядерного арсеналу в Києві говорять уже давно, підготовчі роботи в цьому напрямку розпочалися ще в 1994 році, а з 2014-го вони перейшли в практичну стадію. Було залучено Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут» (ННЦ ХФТІ), Інститут ядерних досліджень (ІЯД) та Інститут органічної хімії, Інститут проблем безпеки АЕС у Чорнобилі, Державний науково-технічний центр з ядерної та радіаційної безпеки в Києві та Інститут фізики конденсованих систем у Львові. За даними Служби зовнішньої розвідки рф, розробки зі створення ядерного вибухо-



вого пристрою (ЯВП) велися в Україні як за урановим, так і за плутонієвим напрямом».

Цитоване повідомлення визначало основну тональність російських дезінформаційних нарративів упродовж перших місяців широкомасштабного вторгнення. Причому сама наявність в Україні технологій створення ядерної зброї ніким у росії під сумнів не ставилася.

У відповідь на дезінформацію провідних інформагентів росії ще 6 березня 2022 року, у перші дні повномасштабного російського вторгнення, було оприлюдне-

Для того, щоб “брудна бомба” мала ефект, радіоактивної речовини потрібно багато (в іншому разі її вибуху просто ніхто не помітить). А такої кількості «необлікованої» радіоактивної речовини в Україні знайти неможливо — уся вона перебуває під пильним контролем МАГАТЕ.

но заяву генерального директора Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут» академіка Миколи Шульги та директора Інституту проблем безпеки атомних електростанцій академіка Анатолія Носовського.

У ній стверджуються речі, для нас цілком очевидні: ніяких програм щодо створення ядерної зброї в наукових установах Національної академії наук України (у тому числі ННЦ ХФТІ, ІПБ АЕС) і взагалі в Україні не проводилось і не ведеться; увесь ядерний матеріал (високозбагачений уран), що перебував на майданчиках наукових установ ХФТІ та Інституту ядер-

них досліджень (ІЯД) НАН України, передано Україною до рф ще в березні 2012 року під контролем МАГАТЕ; діяльність наукових установ НАН України (у тому числі ННЦ ХФТІ, ІПБ АЕС та ІЯД), які працюють на ядерну енергетичну галузь, перебуває під постійним контролем із боку Департаменту ядерних гарантій МАГАТЕ. Усе, що повідомляють ЗМІ рф про нібито наявну ядерну програму України, не відповідає дійсності та є одним з численних фейків.

Повну неспроможність російських фейків щодо української «ядерної програми» із залученням наукових установ НАН розкрив у своєму інтерв'ю японській загальнонаціональній газеті «Йоміурі Сімбун» перший віцепрезидент НАН Володимир Горбулін (фахівець із великим досвідом участі ще в ракетних програмах колишнього СРСР). Він наголосив: хоч українські фахівці справді мали й мають великий досвід створення різних ракет-носіїв, однак ядерні заряди для них в Україні ніколи не проєктували, не виготовляли й не денуклеаризували. А без цієї компоненти говорити про успішне створення ядерної зброї не випадає.

Тим часом у серпні 2022 року загострення ситуації навколо окупованої Запорізької АЕС посилило розмови росіян про роль ЗАЕС у міфичній «українській ядерній програмі». Ба більше, ресурс Pravda.Ru з посиланням на «сходознавця Каріне Геворгян» безапеляційно стверджував: на ЗАЕС зберігаються і компоненти для майбутньої турецької ядерної бомби. Адже «в Україні є не лише компоненти, а й технології для створення ядерної бомби. Поділитися ними з Туреччиною — питання стратегічного партнерства». А звідси й висновок: «Ердоган казав, що до 2023 року Туреччина стане ядерною державою; а оскільки сховищ для зберігання ядерної бомби в нього немає, то він тримав їх в Україні».

В оприлюдненому 6 вересня 2022 року звіті про наслідки місії МАГАТЕ на окуповану ЗАЕС ні словом не згадано про вига-

дане росіянами використання ЗАЕС для створення української (чи навіть турецької) ядерної зброї.

Наприкінці літа 2022-го фейк про «українську атомну бомбу» почав відчутно видихатися. Відсутність у звіті МАГАТЕ матеріалів, що компрометували б Україну в плані накопичення на ЗАЕС збагаченого урану та інших матеріалів для створення ядерної зброї, визнав у «Московському комсомольці» від 10 вересня і російський фізик-ядерник Андрій Ожаровський.

Отже, уже на початку вересня 2022 року на російські фейки про «українську ядерну бомбу» у світі просто перестали звертати увагу. І росіяни змушені були переключитися на іншу, правдоподібнішу, на їхню думку, вигадку: про «українську брудну бомбу», тобто бомбу, де звичайний неядерний вибух призводить до розпорощення радіоактивної речовини.

Фейк про «брудну бомбу»

23 жовтня 2022 року російський міністр оборони Сергій Шойгу поговорив телефоном із колегами з Франції, Туреччини та Великої Британії. Головною темою розмов стала начебто готовність Києва створити «брудну бомбу», щоб підірвати її над українською територією і звинуватити в тому росію. Прямо стверджувалося, що за вказівкою президента Зеленського до роботи залучено фахівців Східного ГЗК у Жовтих Водах та київського Інституту ядерних досліджень НАН, а окремі компоненти мають бути одержані з Великої Британії. Згодом тему «брудної бомби» Шойгу розвивав у розмовах із міністрами оборони США, Індії та Китаю.

Цю тему підхопили й інші російські високопосадовці: міністр закордонних справ Сергій Лавров, спікер держдуми Вячеслав Володін, голова СЗР Сергій Наришкін. Щоправда, у їхніх заявах звучала вже певна неузгодженість: хтось стверджував, начебто Київ «брудну бомбу» вже має і готовий влаштувати провокацію з нею буквально найближчими днями, хтось

лише закликав не допустити створення такої бомби в майбутньому. Росія ініціювала навіть проведення спеціального закритого засідання Ради Безпеки ООН, де, за свідченням заступника посла Великої Британії Джеймса Каріюкі, ніяких доказів своїх звинувачень прогнозовано не надала.

Однак хоч російські заяви нікого у світі не переконали й у них побачили насамперед прикриття можливої власної російської провокації, саме тема української «брудної бомби» стала на певний час домінуючою в російському медіапросторі. Також про роботи над такою бомбою як про доконаний факт говорив 26 жовтня на зустрічі з керівниками спецслужб країн СНД путін.

Про істерію щодо «брудної бомби» в російському інформпросторі восени 2022 року можна судити з самих назв повідомлень: «Точка неповернення: де Київ збирається підірвати “брудну бомбу”?»; «“Брудна бомба” для укрорейху»; «Навіщо Зеленському “брудна бомба”?»; «“Брудна бомба” в Києва вже є». У цьому останньому повідомленні з посиланням на «політв’язня» Дудкіна, який втік з України до Фінляндії, цілком серйозно стверджувалося: Київ уже готовий був здійснити свої зловісні плани, і тільки радник із держбезпеки США Салліван утримав «українських нацистів» від такої авантюри...

Політичний експерт Олександр Артамонов заявив, що українську «брудну бомбу» збиратимуть... у Чернівцях. А ще один політичний (!) експерт Йосиф Діскін договорився до можливості створення збройного плутонію на Рівненській АЕС.

Водночас росіяни часом самі визнавали: прямих доказів створення «брудної бомби» в Україні в них немає, попри те, що під їхнім контролем перебувала ЧАЕС і досі перебуває ЗАЕС із відповідними сховищами ядерних відходів. Але головним «доказом» для росіян залишається начебто заявлена президентом Володимиром Зеленським готовність відмовитися від статусу без’ядерної держави. А сама гіпо-

тетична можливість перетворення України на ядерну державу є для росіян одним з головних виправдань початку «спецоперації».

Українські експерти та науковці аргументовано розвінчували фейки, пов'язані з «брудною бомбою». Колишній керівник Держінспекції ядерного регулювання Григорій Плачков цілком слушно нагадав: на ЗАЕС не можна було створити «брудної бомби» з тієї простої причини, що на станції відсутнє обладнання, з допомогою якого можна було б розібрати «збірку», яку використовують у центральній зоні реактора.

Свіжі вигадки російських ЗМІ про загрози ядерної катастрофи на ядерних об'єктах, яких просто не існує в Україні, — це яскравий прояв невгамовної бурхливої фантазії роспропагандистів та їхнього повного відриву від реальності.

Директори трьох академічних інститутів — ІЯД, ІПБ АЕС та ННЦ ХФТІ — наголошували: «Установи НАН України, що займаються ядерною тематикою, перебувають під гарантіями нерозповсюдження ядерного матеріалу і ядерних технологій із боку МАГАТЕ. Тільки за останні два роки, включно з періодом воєнного стану, у зазначених установах МАГАТЕ провело низку технічних інспекцій, у тому числі неоголошених і з додатковим доступом, з перевірки інвентарних кількостей ядерного матеріалу й діяльності з його використання, а також із виконання інших положень і вимог Угоди про гарантії між

Україною і МАГАТЕ та Додаткового протоколу до цієї Угоди. За результатами цих інспекцій жодних ознак проведення незадекларованої ядерної діяльності не було виявлено, так само як і розробок, які могли б давати підстави для припущень щодо проведення робіт зі створення «брудної бомби». Для українських вчених, як і для всіх українців, людське життя є найбільшою цінністю, і тому, незалежно від обставин, варварські дії, якими є використання «брудної бомби», несумісні з їхньою ментальністю та світоглядом.

Справді, для того, щоб «брудна бомба» мала ефект, радіоактивної речовини потрібно багато (в іншому разі її вибуху просто ніхто не помітить). А такої кількості «необлікованої» радіоактивної речовини в Україні знайти неможливо — уся вона перебуває під пильним контролем МАГАТЕ.

Інспекція МАГАТЕ з її результатами не переконала, звісно, російських «яструбів». МЗС російської федерації далі наголошує: можливості створення «брудної бомби» в Україні є, і не лише на перевірених МАГАТЕ об'єктах.

Як державні інституції, так і «експертне середовище» росії продовжують стверджувати, що інспекції МАГАТЕ були «поверховими» й що Україна все ще зберігає можливості та прагнення до створення ядерної зброї. Постійно генеруються нові й нові фейкові повідомлення.

Фейки про харківське сховище ядерного палива та про «ядерний гриб» у Хмельницькому

Чергова хвиля таких фейків піднялася 25 травня цього року. Агенції РІА «Новости» і ТАСС поширили повідомлення з посиленням на неназване, але «обізнане» джерело про нібито підготовку Україною провокації з підривом у Харкові сховища з відпрацьованим ядерним паливом для подальшого звинувачення у цьому Москви. У повідомленнях зазначається, що «українським неонацистам» Харків для



вчинення терористичного акту підходить, оскільки там кілька ядерних реакторів — у Національному науковому центрі «Харківський фізико-технічний інститут» та у Фізико-технічному інституті низьких температур ім. Б. І. Веркіна.

Ці повідомлення інформантів відразу поширили провідні російські ЗМІ, часом додаючи коментарі щодо мети такої провокації. «Кієву потрібно підігріти інтерес до української теми, що остигає на Заході», — заявив «Известиям» військовий історик, директор Музею військ ППО Юрій Кнутов, коментуючи інформацію про те, що Україна може готувати провокацію з підривом у Харкові сховища з ядерним паливом, щоб потім звинуватити в цьому РФ.

Державна інспекція ядерного регулювання України оперативно спростувала цю фейкову інформацію. «Звинувачення російських пропагандистів — не що інше, як цинічна, відверта брехня і хвора фан-

тазія. У Харкові немає ядерних реакторів взагалі, і в згаданих інститутах зокрема, так само як немає і ніколи не було сховища з відпрацьованим ядерним паливом», — заявили в Держатомрегулювання.

В інспекції прокоментували, що свіжі вигадки російських ЗМІ про загрози ядерної катастрофи на ядерних об'єктах, яких просто не існує в Україні, — це яскравий прояв невгамовної бурхливої фантазії розпропагандистів та їхнього повного відриву від реальності.

Також у заяві ДІЯРУ нагадується, що Україна забезпечує інспекторів Міжнародного агентства з атомної енергії повним доступом до своїх ядерних об'єктів, і що наша держава чітко дотримується взятих на себе міжнародних зобов'язань у сфері використання ядерної енергії.

А в Центрі протидії дезінформації РНБО зазначили, що основна мета подібних фейків — сіяти паніку серед українців, а також дискредитувати Україну на між-

народній арені заради припинення постачання зброї від західних країн. Водночас пропагандисти РФ намагаються поширювати паніку висловлюваннями, що подібна катастрофа зачепить не тільки Україну, росію і Білорусь, а і Євросоюз.

«Також є ймовірність, що ворог такими заявами готує собі інформаційне алібі в рамках планування подібного теракту. Цей фейк є частиною ІПСО росіян з ядерного шантажу. Раніше розпропаганда вже поширювала брехню про радіаційну хмару на Хмельниччині», — йдеться у спростуванні Центру протидії дезінформації.

Історія з нібито поширенням радіаційного забруднення після того, як у Хмельницькому під час чергової російської ракетної атаки в ніч на 13 травня здетонували великі склади боєприпасів, набула особливо широкого розголосу. Відео потужного вибуху широко розлетілося соцмережами. Паралельно відбувся вкид інформації про начебто підвищення радіації після вибуху.

У російських ЗМІ почали безапеляційно стверджувати, що вибухнули склади з наданими Великою Британією танковими снарядами зі збідненим ураном. Паралельно почали писати, що на знищених складах зберігалися матеріали для української «брудної бомби».

І якщо в Україні (і в самому Хмельницькому) російські фейки здебільшого серйозно не сприймалися, то за кордоном — як на Заході, так і на Сході — цього разу від них не відмахнулися, а почали прискіпливо аналізувати.

Впливовий американський тижневик Newsweek дав взірць усебічного журналістського розслідування. Спеціальна служба журналу з аналізу дезінформацій Newsweek Disinformation Watch спробувала оцінити правдивість тверджень і спекуляцій навколо цієї теми, намагаючись з'ясувати, що насправді сталося в цьому українському місті.

Розслідувачі тижневика переконливо встановили: повідомлення про «радіоактивний сплеск» після влучання в об'єкт

під Хмельницьким суперечать фактичній хронології подій і є наслідком маніпулювання реальними даними моніторингу.

Впливова індійська газета The Eastern Herald присвятила вибухам під Хмельницьким великий матеріал у підкреслено іронічному щодо російських фейків тоні. «Удар ВКС росії по великих складах боєприпасів “українських фашистів”, завданий у ніч на 13 травня, став успішним у всіх сенсах: коли епічні кадри вибухів потрапили в мережу, лише ледачий не порівнював вогняні “гриби” з ядерними». Висновок індійського видання однозначний: уся ця історія з «радіоактивним виходом у Хмельницькому» більше схожа на витівку з боку «російського ЦІПСО», але витівку досить хитру.

Газета наголошує: за онлайн-моніторингом SaveEcoBot, на який усі посилаються, легко зрозуміти, що йдеться лише про коливання природного радіаційного фону, який у деяких інших регіонах України навіть вищий, ніж у «зараженому Хмельницькому». А використання пожежних роботів (яке росіяни оголосили «доказом» наявності радіоактивного зараження) легко й одразу пояснюється ризиком нарватися на нерозірвані боєприпаси.

Отже, авторитетні світові ЗМІ проаналізували ці російські фейки й рішуче відкинули. Але їх розтиражували чимало «жовтих» ресурсів, і не лише в країнах «третього світу», а й у ЄС та США. Російські ж ЗМІ радо підхоплюють ці відгуки відвертих маргіналів і наводять їх на підтвердження начебто світового визнання власної «правоти».

Так, ресурс Газета.ru з претензією на «аналітичність» стверджує: Велика Британія може перетворити Україну на радіоактивне кладовище, постачаючи снаряди зі збідненим ураном. З посиланням на журналіста маргінального видання Muśl Polska Яцка Меджицького Газета.ru повідомляє про начебто значне радіоактивне забруднення в Польщі і Словаччині, яке влада приховує, щоб не сіяти паніку.

А ось у Китаї наративи російських фейків впали на вдячний ґрунт. Аналіз повідомлень на цю тему в китайських медіа опублікувала «Новинаря». «Звісно, їхня дія тут інша, аніж у країнах Заходу. У ЄС вони мають підсилити позиції тих маргінальних на сьогодні політиків, які прагнуть за будь-яку ціну «обілити» росію і путіна та посадити Україну за стіл переговорів на російських умовах. Натомість у комуністичному Китаї громадська думка не визначає політики. Вона лише відображає те, чого хоче від свого народу великий і мудрий керманіч товариш Сі», — зазначають автори статті.

На початку червня цього року російські ЗМІ поширили фейки про «брудну» бомбу, яку Україна нібито готувала підірвати на території росії. Інша версія російської дезінформації — підривав такої бомби українськими спецслужбами на власній території, щоб звинуватити в цьому рф. Результатом має стати збільшення військової допомоги Україні від західних країн.

У другій половині червня головною темою ЗМІ стала загроза теракту на підконтрольній росіянам Запорізькій АЕС. Натомість російські ЗМІ поширюють дезінформацію про те, що це Україна готує такий теракт.

«Україна готує теракт на атомній електростанції, і під загрозою перебуває не лише ЗАЕС, а й усі станції прикордоння, куди може долетіти ракета з української території. Тому небезпека походить не так від безпілотників, які мають спричинити невдоволення діями Міноборони в суспільстві, як від диверсійних груп, які готують за кордоном безпосередньо для підриву АЕС», — говорить російський політолог Олексій Живов.

Тим часом Енергоатом регулярно отримувє повідомлення про мінування Запорізької атомної електростанції російськими окупантами. Ситуація на ЗАЕС залишається складною.

Також останнім часом у російських ЗМІ стала домінувати тема можливого на-

дання країнами НАТО Україні тактичної ядерної зброї.

«Конфлікт може перейти в нову фазу вже не руками українців, а руками військових НАТО, — вважає директор Інституту ЄАЕС Володимир Лепехін. — Саме стратеги Альянсу визначають сьогодні майбутнє конфлікту в Україні. Є два варіанти переходу воєнних дій у нову фазу: перший пов'язаний із передачею Україні більш руйнівної зброї — аж до ядерної; другий пов'язаний зі вступом у бойові дії на боці України якихось країн НАТО, наприклад, Польщі».

Про те, що США готуються до тактичної ядерної війни на українському театрі воєнних дій постійно заявляє директор Інституту політичних досліджень Сергій Марков. За його словами, «США можуть передати тактичну ядерну зброю українській армії. Це питання, напевно, обговорюється. А якщо росія почне удари тактичним ядерним озброєнням, Вашингтон також може їх розпочати. Самі вони наврояд чи почнуть цю війну, але можуть це зробити за допомогою своїх українських проксі».

Очевидно, що потік російської дезінформації найближчим часом не вичерпається, і надалі потрібні будуть своєчасні спростування фейків та поширення об'єктивної інформації, що нівелюватиме вигадливі задуми організаторів ІПСО.





ТЕМА



Україна у війні: змінюйся, бо програєш

Євген Магда, Київ

Фото: В'ячеслав Раєвський

Початок російської агресії проти України у 2014 році зробив зрозумілою необхідність змін усередині нашої держави. Саме перетворення, здійснені після початку гібридної війни проти України, стали запорукою стійкості, яку продемонструвала Україна у відповідь на широкомасштабне вторгнення росії. Проте потреба в змінах та перетвореннях від того не стала меншою.

Саміт НАТО у Вільнюсі претендує на роль головної політичної події року для цивілізованого світу. Ще б пак — лідери країн, що входять до найпотужнішого оборонно-політичного Альянсу зібрались у столиці Литви, щоб визначити шляхи реагування на підвищену агресивність росії. НАТО демонструє готовність посилювати військову присутність на східному фланзі, проте не готове дати Україні зрозумілу перспективу членства. Причина цього проста: значна частина політичного істеблішменту країн Альянсу не готова поширити на Україну дію статті 5 Вашингтонського договору (про колективну безпеку). Робити з неї виключення для країни-неофіта — означає підважувати авторитет Північноатлантичного альянсу у світі, що виглядало б щонайменше дивним в умовах, коли НАТО прагне розширити сферу власного традиційного впливу.

Україна як передовий бастион протистояння Імперії Зла

Проте Альянс як збройні сили західного світу продемонстрував вміння використувати гібридні методи протидії активності кремля. Сюди можна зарахувати практичне вирішення питання про приєднання Швеції (знято «турецьку перепону» на шляху євроатлантичної інтеграції цієї країни). Та й декларація «Групи Семи» про безпекову підтримку України та сприяння реформам у державі свідчить, що цивілізований світ не залишить нашу державу сам-на-сам з агресором. Нагадаю, що за понад 500 днів після широкомасштабного

Зумівши вистояти перед натиском агресора та навіть звільнити половину окупованих у 2022 році територій, Україна зіткнулася з проблемами в плані здійснення реальних перетворень.

вторгнення США, Велика Британія, Канада, Японія, країни ЄС надали Україні фінансової та військово-технічної допомоги на десятки мільярдів доларів. Можна дискутувати про те, наскільки масштабною є допомога, проте вона однозначно зменшує кількість втрат серед українських захисників. Переконавшись у перші тижні після вторгнення, що Україна не розвалиться під натиском кремля, Захід поступово перетворює її на передовий бастион протистояння Імперії Зла.

Так, саме в такий спосіб — як вістря у протистоянні Добра і Зла, як одну із засад християнських цінностей — Україна повинна комунікувати із західним світом. Ми маємо наголошувати на власних можливостях та демонструвати спроможність бути корисними, а не лише реципієнтами

допомоги з боку партнерів. Підтримка європейської та євроатлантичної інтеграції в Україні досягла фантастичних показників — майже 90%. Однак потрібні не лише декларації та риторичні вправи (ніде правди діти, діалог Володимира Зеленського в Софії з болгарським колегою Руменом Радевим був яскравим), а практичні та прагматичні перетворення всередині країни. 90-відсоткова підтримка не може бути постійною, її рівень в українському суспільстві ближчим часом дещо зменшиться, проте 2/3 українців підтримують вступ до НАТО та Європейського Союзу.

Визначення українських інтересів

Зумівши вистояти перед натиском агресора та навіть звільнити половину окупованих у 2022 році територій, Україна зіткнулася з проблемами в плані здійснення реальних перетворень. Бойові дії затягуються, нам усе більше потрібна витривалість марафонця, а не швидкість спринтера, для якої нема об'єктивних кондицій. Проголошена у Верховній Раді наприкінці лютого 2022 року «Коаліція Перемоги» у форматі конституційної більшості практично не помітна. Законодавчий орган не перетворився на машину з продукування необхідних законів та дії на випередження. Загибель у авіакатастрофі міністра внутрішніх справ Дениса Монастирського, заміна голови СБУ Івана Баканова на більш фахового Василя Малюка, ротація генерального прокурора, корупційні скандали в Міністерстві оборони — цих викликів для Военної організації держави вистачило б і в мирний час. Корупційні виклики, непрозорість державного управління та відсутність незалежного суду, на жаль, нікуди не поділися з України після широкомасштабного вторгнення росії. Український істеблшмент не має розуміння, що війна це не привід згорати більшість демократичних процедур і перетворювати її на димову завісу для власних обладунків — це прояв цинізму, а не державницької позиції.

Українська влада взяла на озброєння тактику завищених очікувань. Інформаційна істерія навколо саміту НАТО спричинила суспільні очікування щодо негайної інтеграції нашої держави до Альянсу. Прем'єр Денис Шмигаль заявляв, що Україна через 2 роки буде членом Європейського Союзу, хоч об'єктивно на сьогодні виконала лише 2 із 7 вимог для початку переговорів для вступу до ЄС. Існує ілюзія, ніби кроки назустріч Україні Європейського Союзу можуть бути безкінечними, адже вона — за розмірами та потенціалом — є необхідним складником для європейського та євроатлантичного проєктів. Проте сума в 60 мільярдів євро на 4 роки, анонсована головою Європейської Комісії Урсулою фон дер Ляєн, лише свідчить про інтерес ЄС стати головним оператором відбудови та реконструкції України, а не про готовність узяти повністю на себе тягар відновлення України після завершення війни. ЄС (як і США, і Китай, і країни Перської затоки) розглядають можливе відновлення нашої держави крізь призму власних інтересів. І це нормально, ненормально не використовувати консолідацію суспільства в умовах зовнішньої загрози для визначення українських інтересів.

Небезпечна ілюзія

Україна з перших днів широкомасштабного вторгнення росії бореться не лише за те, щоб виграти війну, але й не програти мир, не перетворитися на «росію light». Тому кроки у сфері державного управління, прагнення до концентрації влади не зумовлені потребами ведення війни і не можуть бути виправдані. Власне, як і корупційні дії, які завдають державі важких збитків та деморалізують суспільство. Суспільство, громадяни якого зі зброєю в руках довели, що Україна — не failed state.

Керівництву України варто було використати як інформаційний привід відмову НАТО від використання ПДЧ як механізму наближення до Альянсу та запропону-

вати власні опції виконання Річної програми, продемонструвати готовність до проактивної позиції, прозорого діалогу з нашими партнерами. Наявність парламентської більшості могла б допомогти в ухваленні необхідних законів. Причому нормативна база виглядає однаково необхідною для європейської та євроатлантичної інтеграції. Той, хто вважає, що стати членом НАТО та ЄС можливо без глибоких внутрішніх перетворень — створює для себе та суспільства небезпечну ілюзію.

Змінитися, щоб вижити

У другій половині 2023 року Україна буде шукати можливості розпочати переговори про вступ до ЄС. Цей крок є важливим, проте абсолютизувати його, як і визначити наперед тріумфальний успіх розмови, не варто. Куди більш доцільним є взяти на озброєння прагматичний підхід та вибудовувати відповідальний діалог із партнерами, досвід яких прямо пропорційний терпінню, з яким вони ведуть діалог з офіційним Києвом. Ситуація навколо українського зерна в країнах Балкан та Центральної Європи має стати дієвим уроком з побудови комунікацій із державами, які вже подолали шлях до НАТО та ЄС.

В умовах війни з росією завершується процес формування української політичної нації. Вона повинна формуватися на засадах успіху, європейських цінностей, демократії. Ми повинні остаточно розпрощатися з радянськими рудиментами, адже це є основою нашого виживання — і як країни, і як нації. Ми маємо змінитися, щоб вижити та перемогти.



Питання життя і смерті

Антон Ганоцький, Київ

Фото: Владислав Мусієнко

Питання вступу в Північноатлантичний альянс залишається однією з основних стратегічних цілей України, від виконання якої залежить саме існування української держави в майбутньому. Постійна загроза з боку росії, яка почала ставати очевидною ще з конфлікту за острів Тузла у 2003 році, зумовила Київ розглядати НАТО як гарантію безпеки.

Найбільша цінність Альянсу полягає в 5 статті статуту організації, яка передбачає, що «напад на одного учасника НАТО є нападом на всіх його членів і викликає відповідь усіх держав-членів Альянсу». Колективна безпека та ядерна парасолька дали б змогу гарантувати недоторканість українських кордонів та повну незалежність від москви, чого не могли собі дозволити у кремлі. Протягом усього шляху України до НАТО росія всіма способами перешкождала потенційному вступу нашої країни. Найбільший дипломатичний успіх путін здобув на сумнозвісному саміті Альянсу в Бухаресті у 2008 році, де деякі члени НАТО заблокували ПДЧ для України та Грузії через тиск москви та страх нової війни, якою постійно погрожував російський президент.

Наслідки прийняття невдалого рішення

Результати Бухаресту фактично дали зелене світло росії для вторгнення в Грузію в серпні того ж року, для анексії Криму та війни на Донбасі, яка переросла в повномасштабне російське вторгнення на територію України 24 лютого. Якби колесо історії повернулося в інший бік і лідери НАТО ухвалили б правильне стратегічне рішення у квітні 2008 року, то подальших смертей та руйнувань вдалося б уникнути. Проте бажання не йти на пряму конфронтацію з ядерною державою, підтримувати торгово-економічні відносини, отримувати відносно дешеві російські енергоносії та ідеї про «кінець історії Фукуями», помножені на «стратегічний нарцисизм» США (котрі не вбачали загрози міжнародному порядку з боку рф), зумовили відмо-



ву Києву в перспективі отримання ПДЧ у Північноатлантичному альянсі. Нова геополітична реальність, сформована початком повномасштабної війни РФ проти України, змінила всю конфігурацію в питанні членства нашої країни в НАТО.

Сьогодні, коли ЗСУ продемонстрували силу та можливість воювати на рівних із «другою армією світу», здобувши великі перемоги під Києвом, у Харківській області та в Херсоні, відкривається нове вікно можливостей для вступу в Північноатлантичний альянс. Представники НАТО вже не заперечують перспективу членства України в союзі, але фактор активної фази війни та небезпека прямого зіткнення з росією поки що зупиняють лідерів Заходу від надання зеленого світла Києву. На саміті у Вільнюсі пролунали обіцянки вступу України до організації, але вже після завершення війни (що є доволі неоднозначним і, можливо, помилковим рішенням). Проте нам потрібні просто зараз

гарантії безпеки, які б дозволили втриматися під натиском сильнішого ворога, в іншому випадку українська держава просто припинить існувати по завершенню війни. Для цього з боку США та союзників почали лунати перехідні моделі безпекових гарантій, що дали би змогу Україні успішно протистояти російській навалі. Наскільки ці формати актуальні для нашого випадку та чи реально їх реалізувати? Поговоримо далі.

Ізраїльська модель

Перед самітом НАТО у Вільнюсі доволі активно обговорювалась «ізраїльська модель» підтримки України до кінцевого членства в Альянсі. Її впровадження найбільше лобіює адміністрація президента США Джо Байдена, яка фактично нав'язує даний формат Києву. «Ізраїльська модель» безпеки полягає у зміцненні обороноздатності країни за рахунок постійної

військової допомоги з боку союзників, орієнтацію на власні сили в питанні захисту від агресора та підтримку фінансування в розвиток професійної високотехнологічної армії на противагу кількісній перевазі супротивника. Від початку створення єврейської держави Ізраїль молода країна опинилась у вирі війни проти всіх арабських країн Близького Сходу. Головною ціллю урядів близькосхідних держав стала ліквідація Ізраїлю, проте єврейський народ у серії кривавих війн зміг зберегти державу та гарантувати стабільне існування.

Чи актуальна «ізраїльська модель» у випадку України? Основні фактори гарантій безпеки такого формату вже успішно використовуються західними союзниками. Насамперед мова йде про військову підтримку, постачання нових видів зброї та фінансову допомогу, хоч не в таких обсягах, як в ізраїльському кейсі.

Основним гарантом безпеки держави стала Армія оборони Ізраїлю. Країна не є членом НАТО та не входить у жодні безпекові союзи. Проте, завдяки довгій історії «особливого» співробітництва зі Сполученими Штатами Америки, Ізраїль кожного року отримує велику військово-технічну та фінансову допомогу від Вашингтону. Остання оборонна угода між країнами зобов'язує Білий дім надати військову допомогу на суму 38 млрд доларів у період із 2019 по 2028 рік. Незважаючи на період відносного миру, Ізраїль усе ще залишається в небезпеці, яка походить від Ірану та терористичних організацій. Через це

Єрусалим постійно розвиває потужності власного ВПК, особливо у сфері інновацій для підтримки технологічної переваги над ворогом. Окрім цього, Ізраїль має потужний приватний сектор та стабільну економічну систему, що дозволяє фінансувати безпекові спроможності. І варто не забувати про головний стримувальний фактор на відкриту агресію ворогів Ізраїлю — це ядерна зброя.

Чи актуальна «ізраїльська модель» у випадку України? Основні фактори гарантій безпеки такого формату вже успішно використовуються західними союзниками. Насамперед мова йде про військову підтримку, постачання нових видів зброї та фінансову допомогу, хоч не в таких обсягах, як в ізраїльському кейсі. Здебільшого йдеться, скоріше за все, у посиленні допомоги та інституалізації процесу. Проте на цьому завершується подібність кейсу України та Ізраїлю. Сьогодні Армія оборони Ізраїлю значно переважає у військовій міці своїх суперників — Іран, Сирію та палестинські терористичні угруповання, чого і близько немає в українському кейсі. Навіть після великої кількості поразок на полях бою в Україні збройні сили росії все ще кількісно перевищують ЗСУ і, незважаючи на санкції, економічний потенціал РФ у рази більший за український. Зазвичай ракетні атаки по Ізраїлю відбуваються зі старих РСЗВ радянського виробництва або із саморобних ракетних установок, які рідко пробивають систему ПРО «Залізний купол» і завдають незначного пошкодження інфраструктурі. А натомість російська армія використовує крилаті ракети останнього покоління «Калібр», «Кинжал», «Х-22», ОТРК «Іскандер», що просто знищує цілі будинки або під'їзди. Окрім цього, у ворогів Ізраїлю немає ядерної зброї, а російська федерація володіє одним із найбільших ядерних арсеналів у світі. Розглядати можливість створення власної ядерної програми фактично не має сенсу через очікувану негативну реакцію Заходу, який може припинити надава-



ти життєво важливу військову допомогу Україні.

Міцність української економіки, котра фактично живе за рахунок закордонних дотацій, теж під великим питанням. Ізраїль в екстремальних умовах зміг сформувавши ефективну економічну систему, здатну утримувати потужний ВПК і високий рівень життя. Проблемаю для нас залишається розвиток технологічних можливостей ОПК, який страждає від корупції та низької ефективності менеджменту військово-промислових підприємств. Із зазначених вище факторів стає очевидною безперспективність «ізраїльської моделі» безпеки через занадто різні відмінності у двох кейсах. Також реалізація такої формули може закріпити за Україною статус «сірої зони», бо немає впевненості, що із запровадженням та дією такої системи гарантій безпеки західні партнери взагалі серйозно розглядатимуть членство України в НАТО. Причина одна — це фактична

гарантія безперервності війни, бо росія буде всіма способами продовжувати воювати, тільки щоб не допустити Київ у Північноатлантичний альянс.

Погляд на Азію

Взагалі формулювання «вступ України тільки після завершення війни» стало одним із провалів саміту НАТО у Вільнюсі, бо дає підстави путіну продовжувати агресію та фактично відповідає його інтересам. Доволі цікавим є розгляд американських гарантій безпеки Південній Кореї, Японії, Філіппін та Тайваню, елементи яких можна використовувати в Україні. Між Сполученими Штатами Америки та Республікою Корея існує військово-політичний союз, який сформувався з початку Корейської війни в 1950 році. Свого часу для порятунку південнокорейського уряду Лі Син Мана Вашингтон під егідою ООН відправив на корейський півострів вій-

ськовий контингент для відбиття агресії Північної Кореї і її комуністичних покровителів (СРСР і КНР). Після підписання перемир'я 27 липня 1953 року американці залишили свої війська та почали допомагати в модернізації південнокорейської армії. Згідно з «Договором про взаємну оборону» США взяли на себе зобов'язання використати власні збройні сили на території Республіки Корея (далі — РК) у випадку зовнішньої агресії. Окрім цього, Вашингтон гарантував «ядерну парасольку» над РК. Останній пункт особливо активно розширився після прийняття «Вашинг-

Україні треба орієнтуватися на власні сили та виконувати потрібні реформи для вступу в Північноатлантичний альянс. Варто розуміти, сьогодні доля вільного світу залежить тільки від Сил оборони України, які втримують російські орди від руйнування західної цивілізації.

тонської декларації» на останньому саміті США – РК у квітні цього року. Сторони погодили створення консультативної групи з питань у ядерній сфері, а американці спрямували до Південної Кореї ядерний підводний човен, уперше за 43 роки. Однак на території РК не планується розміщення американської ядерної зброї. Усе це стало відповіддю на розвиток ядерної програми КНДР та майже щотижневих ракетних випробувань режиму Кім Чен Ін, що дестабілізують ситуацію в регіоні.

Дещо схожа ситуація з гарантіями безпеки спостерігається в Японії та на Філіп-

пінах. Як і в Південній Кореї, США мають військово-політичні договори з Токіо та Манілою, де Вашингтон узяв на себе обов'язки стати на захист партнерів у випадку збройної агресії. Американці активно вкладають фінанси та ресурси в розвиток збройних сил РК, Філіппін і сил самооборони Японії. Наприклад, протягом останнього року Сполученні Штати надали філіппінським військовим кілька одиниць патрульних кораблів для протистояння провокаціям КНР у Південно-Китайському морі, озброєння та планується розширення військових баз на території країни. Японія залишається стратегічним союзником США, з яким координуються спільні дії в регіоні. Наявність таких серйозних гарантій безпеки азійським союзникам із боку США пояснюється геополітичною доцільністю в питанні стримування КНР та ядерних провокацій Північної Кореї. РК, Японія та Філіппіни не є членами жодного військово-політичного союзу, схожого на НАТО, обмежуючись захистом найвпливовішого учасника Північноатлантичного альянсу. Корейська модель безпеки може бути вкрай вигідною для України та навіть оптимальним тимчасовим «замінником» членства в НАТО, так як надає гарантії, аналогічні 5 статті. Окрім цього, такі союзи спрямовані проти КНР та КНДР — ядерних держав, що не заважає США надавати свою протекцію союзникам в Азії. Проте Японія, Філіппіни та Південна Корея не перебувають у стані війни зі своїми супротивниками, на відміну від України.

У цьому руслі цікавим прикладом є Тайвань або Республіка Китай, останній бастион республіканських сил лідерів «Гоміньдану», котрі програли громадянську війну в Китаї. Пекін вважає острів своєю провінцією та декларує наміри повернути «бунтівників» у будь-який спосіб. Питання статусу Тайваню стає все більш актуальним через інтенсифікацію американсько-китайського протистояння. Ще з початку громадянської війни між комуністами Мао та націона-

лістами Чан Кайші Вашингтон активно підтримував останніх. У 1955 році американці навіть уклали договір про взаємну оборону з Тайбеєм, який передбачав військове втручання армії США в разі вторгнення КНР на острів. Після розриву офіційних відносин між Сполученими Штатами і Республікою Китай у 1979 році Конгрес прийняв «Закон про відносини з Тайванем», який закріпив нові принципи військової співпраці з островом та зобов'язання щодо гарантування його безпеки. Особливість тайванського кейсу полягає в політиці стратегічної двозначності. Згідно з цією стратегією, США дотримуються принципу одного Китаю на користь КНР, водночас підтримуючи неофіційні дипвідносини з Республікою Китай. Вашингтон ніколи не обіцяв надавати військовоу допомогу Тайбею в разі конфлікту з Китаєм, але водночас не гарантував і невтручання. Таким чином, невизначеність американського підходу до захисту Тайваню спостерігається і сьогодні. Така ситуація стримує Пекін, який не може передбачити реакцію Сполучених Штатів на можливу військовоу інтервенцію КНР.

Для стримування експансіоністських дій Китаю проти Тайваню американці збільшили постачання військового озброєння та інструкторів. «Стратегічна двозначність» не гарантує у разі китайського вторгнення на острів пряме втручання Вашингтону на боці Тайбею. Усі зусилля спрямовані на підтримку обороноздатності Республіки Китай, таким чином підвищуючи ціну для агресора, що має стримувати від подібних дій. Тайвань доволі часто порівнюють з Україною: в обох випадках вороги мають більшу військовоу та економічну потугу. Російсько-українська війна стала для Тайбею та США прикладом дівесті «стратегії дикобраза», коли менший за потенціалом суб'єкт при зовнішній допомозі (надання військового озброєння) дає відсіч більшій за силою загрози. Білий дім активно інтенсифікує військово-технічне

співробітництво з Тайбеєм, оглядаючись на український кейс.

Яка модель гарантій безпеки краща?

Однозначно відповісти на це питання складно через унікальність нашої ситуації, що не дає змоги реалізувати згадані моделі безпеки в повному обсязі. Ізраїльський приклад не є пріоритетним для нашої країни. Відмінність у конфігурації сили, порівнюючи з єврейською державою, не дозволяє сподіватися на позитивний результат цієї форми. Військово-технічна міць росії набагато вища за сили Ірану чи тих терористичних організацій, з якими Ізраїль перебуває фактично в стані неоголошеної війни. Набагато перспективніше виглядає корейська модель, яка надає потужні гарантії безпеки. Проте реалізація цієї стратегії в теперішній ситуації неможлива, бо це означатиме пряму конфронтацію з рф.

Більш цікавим варіантом втілення такої моделі може стати період потенційного замороження бойових дій та досягнення тимчасового припинення вогню. У цьому вікні можливостей є потенціал укладення угоди (схожої на корейсько-американську) про взаємну безпеку із нашими союзниками, яка стане проміжним етапом до вступу в НАТО. Видається сумнівним, що російське керівництво зважиться на подальшу агресію у випадку такого перебігу подій. Але реалізація цього сценарію залежить від політичної волі лідерів Заходу та досягнення повної деокупації українських територій. Україні треба орієнтуватися на власні сили та виконувати потрібні реформи для вступу в Північноатлантичний альянс. Варто розуміти, сьогодні доля вільного світу залежить тільки від Сил оборони України, які втримують російські орди від руйнування західної цивілізації. Майбутнє нашої держави в НАТО та в ЄС, і жоден диктатор не зупинить український народ на шляху до перемоги.



Як розвивалася історія відносин Україна – НАТО

Єгор Брайлян, кандидат історичних наук, журналіст-міжнародник, Київ

Фото: **Петро Андрусечко, В'ячеслав Раєвський**

Північноатлантичний Альянс уже 74 роки є головним військово-політичним блоком Заходу. Для України членство в НАТО є основною гарантією безпеки. Відтак варто поглянути на минуле й сучасне співпраці України з Північноатлантичним Альянсом.

Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років відбулися карколомні зміни у світовій політиці: розпад Радянського Союзу, падіння Берлінської стіни, падіння комуністичних режимів у Центральній та Східній Європі. Внаслідок цього НАТО – колишній ворог Варшавського блоку – почало співпрацю з посткомуністичними державами, серед яких була й Україна.

Тоді генсеком Альянсу був Манфред Вернер, колишній міністр оборони ФРН (1982–1988) та твердий прихильник трансатлантичної єдності. А в самому НАТО змінювалися підходи до безпеки в Європі – це було відображено в новій Стратегічній Концепції Альянсу, яка була затверджена в 1991 році на саміті в Римі.

«Повномасштабну атаку на всіх європейських фронтах НАТО було ефективно вилучено і, таким чином, вона більше не є фокусом стратегії Альянсу», – було наголошено в концепції 1991 року.

На початку 1990-х років було відчуття, що перемога Заходу в «холодній війні» разом із тріумфом демократії у світі є незворотними процесами. Виник однополярний світ, де була єдина наддержава – США. Захід відкривав для себе нові держави, які утворилися після розпаду СРСР і водночас робив ставку на росію як головну державу на теренах колишнього Радянського Союзу та Східної Європи.

Мадрид–1997

І в таких умовах постала незалежна Україна в 1991 році. Зовнішня політика Києва спочатку була нейтральною, тобто вступ до ЄС і НАТО ще не були головними завдан-



нями. Але поступово Альянс вибудовував свою політику з Києвом.

На початку 1992 року генсек НАТО Манфред Вернер здійснив офіційний візит до Києва, який був першим в історії відносин України з Північноатлантичним Альянсом. Зустріч Вернера та президента України Леоніда Кравчука сприяла налагодженню політичного діалогу.

І наступнику Кравчука Леоніду Кучмі вдалося закріпити курс на співпрацю з НАТО на найвищому рівні. Тільки-но Альянс запропонував нову програму «Партнерство заради миру» в 1994 році, як Україна була першою державою, яка заявила про готовність узяти в ній участь.

Через ПЗМ Альянс прагнув залучити до співпраці посткомуністичні держави, але ні про які перспективи членства не йшлося. Усе було на рівні спільних військових навчань та політичного діалогу. Ідея виникнення «Партнерства заради миру» належала президенту США Біллу Клінтону.

Щоправда, остаточно затвердити НАТО як стратегічний напрям зовнішньої політики України вдалося в 1997 році на саміті Альянсу в Мадриді. Там було підписано

Хартію про особливе партнерство Україна – НАТО. Президент України Леонід Кучма та генсек НАТО Хав'єр Солана дали старт процесам, які досі визначають відносини України з Альянсом.

Саме в 1997 році було створено Комісію Україна – НАТО (найвищий політичний орган), розпочала роботу Місія України при НАТО, а також Центр інформації та документації НАТО в Україні. Останній є інституцією Альянсу, яка відповідає за публічну дипломатію та стратегічні комунікації — простіше кажучи, для пояснення, що робить НАТО й чому.

Комісія Україна – НАТО була консультативним органом, де на найвищому політичному рівні обговорювали подальшу євроатлантичну інтеграцію України, наприклад, впровадження стандартів НАТО у Збройних Силах України та реформування.

Маневрування

Важливу роль у євроатлантичній інтеграції України за першої каденції Кучми відіграв Володимир Горбулін — перший секретар

Ради національної безпеки і оборони України. Горбулін також був радником президента України з питань національної безпеки. Людина, яка за радянських часів керувала створенням ракет, спрямованих проти НАТО (конструкторське бюро «Південне» в Дніпрі), уже за незалежності сприяла зближенню України з Альянсом. Горбулін є феноменальною особистістю, чие стратегічне мислення сприяло наближенню України до НАТО.

Наприкінці 1990-х років здавалося, що Україна остаточно обрала західний вектор зовнішньої політики. Однак уже друга каденція Кучми (1999–2004) мала інші тенденції, які згодом назвуть політикою багатовекторності, коли Україна маневрувала між Заходом і росією, не визначаючи пріоритету.

Касетний скандал, вбивство Георгія Гонгадзе, скандал із «Кольчугами» (що Україна нібито продавала ракетні комплекси Іраку) визначили імідж України за кордоном на початку 2000-х років. Водночас у травні 2002 року на засіданні РНБО за участю Леоніда Кучми було визначено, що варто розпочати «вироблення такої стратегії, кінцевою метою якої буде приєднання України до системи безпеки в Європі, що сьогодні базується на НАТО». По суті, це був ще один крок щодо членства в НАТО.

Варто нагадати, що Північноатлантичний Альянс є саме військово-політичною організацією, тобто є цивільний контроль над оборонною сферою. Країна може стати членом НАТО, тільки якщо там є демократія з відповідним дотриманням прав людини та норм міжнародного права.

І в 1990-х роках у НАТО вигадали новий інструмент вступу, якого не було до цього — План дій щодо членства. Це як передостання сходинка до того як стати членом Альянсу.

Бухарест–2008

У 1999 році на Вашингтонському саміті НАТО було оголошено про початок «полі-

тики відчинених дверей», суть якої полягала в тому, що членство в Альянсі можливе для будь-якої країни, якщо тільки вона відповідає певним критеріям. Країни Східної Європи вступали до Альянсу саме через процедуру ПДЧ.

Для України історія з ПДЧ виявилася контроверсійною. Після Помаранчевої революції 2004 року та приходу до влади Віктора Ющенка вступ України до НАТО знову став серед топзавдань зовнішньої політики.

Не варто забувати, що тоді як євроатлантична інтеграція України нагадувала американські гірки, росія прагнула залучитися підтримкою НАТО, щоб підтвердити свій геополітичний вплив у Європі. Після приходу до влади путіна у 2000 році, Альянс часто став запрошувати нового лідера до себе в гості.

Після терактів 11 вересня 2001 року в США, росія прагнула показати себе як надійного союзника в боротьбі з міжнародним тероризмом. А для Вашингтону було важливо отримати логістичну підтримку в країнах Центральної Азії, які були під впливом рф, задля проведення антитерористичної операції в Афганістані.

Головну, якщо не сказати ключову роль можливості вступу України до НАТО у 2000-х роках відіграв президент США, республіканець Джордж Вокер Буш. Саме він заявив, що Україна та Грузія отримають ПДЧ на саміті НАТО в Бухаресті. Перед тим, наприкінці березня 2008 року, очільник Білого дому здійснив офіційний візит до Києва.

Усе було готово, але різко змінилося вже на самому саміті, який відбувався 2–4 квітня 2008 року. До Бухаресту прибув особисто путін. І росіяни змусили Францію та Німеччину заблокувати надання Україні та Грузії ПДЧ.

На той момент генсек НАТО Яаап де Хооп Схеффер зумів проштовхнути компромісні формулювання до комюніке саміту, де стверджувалося, що «євроатлантичні прагнення України та Грузії поважаються». Іншими словами, держави можуть те-



оретично вступити в НАТО, але незрозуміло як і коли.

Натомість у 2008 році Україна отримала Річну національну програму, коли на кожен наступний рік планувалося впровадити відповідні реформи, а потім звітуватися, що (не) було зроблено. Досить швидко РНП перетворилася на звичну бюрократію, коли мало кого цікавив уже вступ до НАТО, адже її виконання в середньому було на рівні 30–40% від запланованого.

Позаблоковий статус

Коли президентом України у 2010 році став Віктор Янукович, то Україна офіційно оголосила про свій позаблоковий статус. Для самого НАТО в той час головною темою була війна в Афганістані та Іраку, тому мало хто в Альянсі серйозно працював із темами власне європейської безпеки. У Стратегічній Концепції НАТО, яка була затверджена на саміті в Лісабоні в грудні 2010-го, росія була позначена як «партнер у боротьбі з міжнародним тероризмом».

При тому всьому не варто забувати, що членство в НАТО підтримувала незначна частина українського суспільства. Частково це було пов'язано з політиками-популістами, які категорично виступали проти Альянсу (комуністи, соціалісти, БЮТ).

Також активно працювала російська пропаганда, яка поширювала серед українців страшилки про НАТО як про «агресивний блок», продовжуючи радянські традиції дезінформації.

У 2014 році українці зрозуміли, що певні речі не працюють

Ситуація змінилася тільки у 2014 році після Революції Гідності та початку російської збройної агресії проти України. Українці зрозуміли, що нейтралітет, позаблоковість та багатовекторність не працюють. З огляду на початок російсько-української війни, почали приділяти більше уваги ЗСУ, де видатки тільки зменшувалися, починаючи з 1991 року.

Курс на НАТО і ЄС стали знову головними для міжнародної політики України. З 2014 року почалися реформи в секторі безпеки та оборони України. Так, було запроваджено стратегічні комунікації — чого не було до цього на урядовому рівні.

ЗСУ продовжили брати участь у спільних військових навчаннях, наприклад, Sea Breeze у Чорному морі. Впровадження стандартів НАТО стало головним виміром в інтеграції України до Альянсу.

У 2016 році було створено посаду віцепрем'єр-міністра з питань європейської та

євроатлантичної інтеграції України. Головні обов'язки політика полягають у координатії зусиль України щодо вступу до ЄС і НАТО. Під час візиту генсека НАТО до Києва у 2017 році урочисто відкрили Представництво НАТО в Україні.

У самому НАТО теж тривали значні зміни. На саміті НАТО в Уельсі 2014 року було прийнято План дій щодо готовності, а також вимогу витратити мінімум 2% ВВП на оборону за період до 2024 року. НАТО поверталось в Європу. І саміт НАТО у Варшаві 2016 року був ще одним підтвердженням, коли було оголошено про створення мультинаціональних бойових груп у Польщі та державах Балтії. Це коли війська однієї з країн НАТО дислокуються на території іншої, наприклад, Британії в Естонії чи Канади в Латвії.

Важливим наслідком зовнішньої політики Петра Порошенка було затвердження у 2019 році на конституційному рівні вступу України до ЄС і НАТО як головної мети зовнішньої політики Києва.

Спроби пошуків команди міністра оборони України Андрія Загороднюка (2019–2020) щодо наближення України до НАТО призвели до отримання статусу партнера з розширеними можливостями. Це сталося в червні 2020 року. За майже 2 роки до повномасштабного вторгнення росії в Україну розпочалася співпраця з НАТО у сфері кібербезпеки та обміну розвідувальними даними.

Водночас співробітництво України з Альянсом тривало в рамках трастових фондів, куди НАТО виділяло кошти на оборонні реформи.

24 лютого 2022 року змінило назавжди відносини Україна – НАТО

За умов геноцидної війни російських окупантів, українці зрозуміли, що лише членство в НАТО є дієвою гарантією безпеки. Тим часом на політичному рівні в Альянсі питання членства України залишалося на тому самому рівні, що і 2008 року. Це станеться, лише коли всі країни НАТО погодяться.

Саміт НАТО в Мадриді наприкінці червня 2022 року був дійсно історичним, адже на ньому затвердили нову Стратегічну Концепцію, де росія вже була «головною безпековою загрозою для регіону Євроатлантики». Трастові фонди для України було об'єднано в Комплексний пакет допомоги.

Після спроби легітимації окупації росією частини територій України на Півдні та Сході України, 30 вересня 2022 року Київ подав заявку на вступ до НАТО за прискореною процедурою. Документ підписали президент України Володимир Зеленський, спікер Верховної Ради України Руслан Стефанчук та прем'єр-міністр України Денис Шмигаль.

Нині Альянс надає Україні нелетальну військову допомогу Україні (паливо, медикаменти), також завдяки НАТО триває реабілітація українських військових за кордоном. Водночас Північноатлантичний Альянс є важливою платформою для комунікації в рамках формату Рамштайн (Контактна група з питань оборони України під керівництвом США). Декілька зустрічей було проведено в штаб-квартирі НАТО в Брюсселі.

Саміт НАТО у Вільнюсі, який відбувся 11–12 липня 2023 року, скасував ПДЧ для України як шлях вступу до Альянсу та перетворив Комісію Україна – НАТО в Раду Україна – НАТО. Нагадаємо, що з 2017 року Угорщина блокувала проведення засідань Комісії Україна – НАТО.

У комюніке, яке було оприлюднене та затверджене на саміті у Вільнюсі, було вказано, що «Україна отримає запрошення на вступ до НАТО тільки після того, як буде відповідати вимогам та коли це погодять усі союзники». Отже, можна стверджувати, що Україна пройшла довгий шлях до Альянсу. Російсько-українська війна показала, що лише членство в НАТО може забезпечити від нападу останньої імперії в Європі.



Діагностика відносин Україна – НАТО

Катерина Іванчак, Київ

Фото: Петро Андрусечко

Вільнюський саміт НАТО, що відбувся 11–12 липня 2023 року в Литві, викликав чимало коментарів у середовищі експертів і громадян. Оцінки рішень, прийняті учасниками НАТО з українського питання, коливалися від «зради» до «впевненого поступу». Що ж ухвалили на цьому саміті й чому інтеграція з Північноатлантичним Альянсом така тривала і складна?

Відносини Україна – НАТО фактично розпочалися з набуттям Україною незалежності. У літературі немає чіткої однастайності, за якими критеріями виокремити основні віхи розвитку співпраці. Іноді пропонують розмежовувати відносини з огляду на президентські каденції. Іноді експерти виділяють серед найважливіших зрушень укладення договору з НАТО «Партнерство заради миру» в 1994 році, потім у 1997 році на Мадридському саміті підписали «Хартію про особливе партнерство НАТО та України». На тлі пошуків зовнішньополітичних напрямків Леонід Кучма у 2004 році ухвалює Військову доктрину України, у якій спочатку постулюється рух України до членства в НАТО. Однак незадовго перед Помаранчевою революцією з остаточної редакції доктрини інформація про підготовку до вступу в НАТО зникає.

Підтримка ідеї вступу до НАТО

Неоднозначність команди Леоніда Кучми щодо зовнішнього курсу України знаходить вияв у ставленні українців до зовнішніх партнерів. Наприклад, соціологи в 1997 році фіксували, що половина населення схвально оцінює ідею приєднатися до російсько-білоруського союзу, а через три роки ця цифра зросла до майже 62% опитаних. Не дивно, що в листопаді 2004 року вступ до НАТО підтримувало менше чверті населення України.

Помаранчева революція і політика Віктора Ющенка змінили вектор відносин з офіційним НАТО. Насамперед до Вій-

ської доктрини повернули стратегічну мету України — повноправне членство України в НАТО та Європейському Союзі.

20 січня 2006 року в Будапешті за підсумками зустрічі міністрів оборони Угорщини, Чехії, Польщі та Словаччини (членів НАТО) було оголошено, що ці держави готові підтримати вступ України до НАТО. Умовою для цього має бути підтримка ідеї вступу до НАТО українським суспільством і досягнення внутрішньої стабільності в Україні. Однак коли на чер-

Альянс вбачав загрозу в нарощуванні росією військової присутності на кордонах з Україною, наявність балістичних ракет у Калінінградській області, військову інтеграцію з Білоруссю та регулярне порушення повітряного простору держав-членів НАТО. Однак, як і сьогодні, що засвідчили рішення Вільнюського саміту, метою Альянсу є утриматись від прямого конфлікту з російською федерацією.

гових парламентських виборах в Україні перемогу здобула Партія регіонів і Віктор Янукович посів прем'єрське крісло, новий Кабмін заявив про неготовність вступати в НАТО.

Лише через два роки, у 2008-му, в умовах політичної кризи Україні вдалося подати заявку на участь у Плані дій з підготовки до членства в НАТО (ПДЧ).

У квітні 2008 року в Бухаресті відбувся черговий саміт НАТО. Його найважливі-

ше рішення — не пропонувати членство в Альянсі Грузії та Україні — до сьогодні викликає шквал емоцій. Хоч формально НАТО декларувало продовження двосторонніх відносин і підтримку України, було зрозуміло, що закон «Про основи внутрішньої та зовнішньої політики», ухвалений Верховною Радою України 1 липня 2010 року, свідчить про відсутність чіткої орієнтації в українському керівництві та суспільстві.

Зміна ситуації в Україні у 2014 році спонукала президента Петра Порошенка до зміни формату взаємодії з НАТО. По-перше, у грудні того ж року було скасовано позаблоковий статус України, по-друге, у травні 2015 року ухвалили нову Стратегію національної безпеки, у якій закріпили курс на вступ до НАТО. У наступні кілька років програма співпраці Україна – НАТО була розширена, а у 2018 році Верховна Рада затвердила поправки до Конституції, закріпивши євроатлантичний та європейський курс України.

Важливо, що в період президентства Петра Порошенка, а також унаслідок вторгнення російської федерації, ставлення українців до НАТО зазнавало змін. Наприклад, уже в травні 2014 року в опитуванні Центру Разумкова 53,4% опитаних висловилися за приєднання до ЄС (проти — 33,4%, решта не змогли відповісти). Загалом у 2014 році вступ до Альянсу підтримали 47,8% українців, у 2015–2016 роках членство в НАТО підтримували майже 43% громадян, у 2017–2018 роках — майже 41%.

Очевидно, історія взаємовідносин України та НАТО почала зазнавати кардинальних змін лише після 2020 року. На брюссельському саміті НАТО в червні 2021 року «...союзники погодили консолідований подвійний підхід (dual-track) щодо росії, що поєднує стримування агресивних дій рф і відкритість до діалогу з нею. НАТО підтверджує можливість повернення до попереднього рівня відносин із росією лише за умови дотримання нею міжнародного права та своїх

міжнародних зобов'язань. Держави-члени Альянсу адекватно реагуватимуть на погіршення безпекового середовища, зокрема зміцнюючи свою передову присутність на східному фланзі НАТО». Однозначно, Альянс вбачав загрозу в нарощуванні росією військової присутності на кордонах з Україною, наявність балістичних ракет у Калінінградській області, військовою інтеграцію з Білоруссю та регулярне порушення повітряного простору держав-членів НАТО. Однак, як і сьогодні, що засвідчили рішення Вільнюського саміту, метою Альянсу є утриматись від прямого конфлікту з російською федерацією.

Незважаючи на небажання надати Україні чіткі гарантії вступу до Альянсу, неможливо ігнорувати колосальні зміни в ставленні населення України до інтеграції з НАТО. За даними Київського міжнародного інституту соціології, «з травня 2022 року до травня 2023 року відсоток українців, які бажають вступити до НАТО, зріс із 73 до майже 90%». За цей період відчутно зросла й кількість тих, хто очікує приєднатися, приблизно з 65% до 85%.

Україна — не Ізраїль

За кілька днів до Вільнюського саміту Джо Байден в інтерв'ю Фаріду Закарії з телеканалу CNN підкреслив можливість підтримати Україну за зразком американсько-ізраїльських безпекових відносин. Схожу позицію озвучували Емманюель Макрон та Анджей Дуда.

Думки аналітиків у цьому питанні поділились. Скажімо, Едвард Лукас з Центру аналізу європейської політики (Варшава й Вашингтон) заперечує подібну альтернативу, наголошуючи, що з різних причин «для України (і її союзників) було б великою помилкою погоджуватися на будь-які варіанти, окрім повноцінного членства в НАТО. А з огляду на географічні, історичні й політичні розбіжності між Україною та Ізраїлем ця модель узагалі не має сенсу». Схожої думки дотримуються українські аналітики. Михайло Гончар,



експерт з безпекових відносин, президент Центру глобалістики «Стратегія XXI», підкреслює: «Боюся, що в кінцевому підсумку матимемо повторення сумнозвісного Будапештського меморандуму. Чим усе обернулося — відомо. Єдина стовідсоткова гарантія безпеки — це 5 стаття Вашингтонського договору. А все інше — благі наміри наших друзів, які хочуть допомогти, але щоб це було не накладно».

Можливо, варто нагадати, що взаємовідносини між Ізраїлем та НАТО довгий

За кілька днів до Вільнюського саміту Джо Байден в інтерв'ю Фаріду Закарії з телеканалу CNN підкреслив можливість підтримати Україну за зразком американсько-ізраїльських безпекових відносин. Схожу позицію озвучували Емманюель Макрон та Анджей Дуда. Думки аналітиків у цьому питанні поділились.

час були непростими через позицію Туреччини. Скажімо, остання тривалий час блокувала участь Ізраїлю в навчаннях НАТО. Лише у 2016 році Альянс погодився на відкриття ізраїльського офісу в штаб-квартирі НАТО в Брюсселі.

Як відомо, саме ізраїльсько-палестинський конфлікт тривалий час заважав Ізраїлю будувати конструктивніші відносини із НАТО. Однак у вересні 2020 року було підписано так звані Авраамові угоди між Ізраїлем, ОАЕ та Бахрейном. В обмін на встановлення дипломатичних відносин з Еміратами та Бахрейном Ізраїль

відмовився від ідеї анексувати нові палестинські території на Західному березі річки Йордан.

Ріна Бассіст, ізраїльська журналістка Jerusalem Post, у листопаді 2022 року підкреслювала, що «Президентські вибори 2020 року в Сполучених Штатах, реформування НАТО, російське вторгнення в Україну та регіональна легітимність, якою зараз користується Ізраїль, відкривають виняткову можливість для Ізраїлю змінити свої стратегічні відносини з Північноатлантичним альянсом. Апетит НАТО до ізраїльських інновацій на додаток до переваг, які випливають з Авраамових угод, дають змогу Єрусалиму будувати унікальні стратегічні відносини не лише з Вашингтоном, а й із Брюсселем, з більшістю країн-членів ЄС і Туреччиною».

Цей крок, як підкреслювали спостерігачі, дав змогу ізраїльському МЗС змінити підхід до взаємодії з НАТО. Замість того, щоб зосередити зусилля на регіональній багатосторонній структурі НАТО, Ізраїль переключився на прями відносини з Альянсом. Ці зусилля охоплюють, наприклад, відкриття ізраїльського центру військової медицини, де найближчими роками навчатиметься медичний персонал НАТО (щоби скористатися досвідом Ізраїлю). Згаданий центр ознаменував першу участь Ізраїлю в програмі навчально-освітніх партнерських центрів НАТО, яка включає 17 навчальних центрів у державах-членах НАТО та 15 центрів у країнах, що не є членами НАТО. У цьому ключі можна згадати рішення керівників Центрів щодо України, проголошене 31 травня 2023 року в Боготі. У комюніке зазначили, що «Спільнота навчально-освітніх центрів партнерства НАТО буде підтримувати Україну в задоволенні її потреб у військовій освіті, включно з кіберобороною, енергетичною безпекою, розмінюванням і вивченням англійської мови».

Прикладом нової співпраці Ізраїлю та НАТО є перший спільний документ із позицією Ізраїлю та Альянсу щодо загро-

зи безпілотників, яка постійно зростає у всьому світі. Ізраїль також є найактивнішою державою, яка, не будучи членом програми НАТО «Наука заради миру та безпеки», активно підтримує (фінансово) семінари, дослідницькі інститути, навчання, проекти та заходи в цій сфері.

Нові виклики, нові альянси

Україна не залишається без підтримки, про що свідчить певна кількість ініціатив між нею та окремими державами-членами НАТО. Серед іншого можна навести так звану Бухарестську дев'ятку, формування з дев'яти держав НАТО, розташованих на східному фланзі Північноатлантичного альянсу (Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Чехія). Співпрацю започаткували в листопаді 2015 року в Бухаресті за ініціативи румунської і польської сторін. У 2019 році в аналізі на замовлення Фонду Фрідріха Еберта заступник Голови Ради зовнішньої політики «Українська призма» Сергій Герасимчук підкреслював, що цей формат стане добрим інструментом «політики стримування росії, знизить політичну напругу в середовищі НАТО» і зможе посилити «безпекові та оборонні позиції Східного флангу держав НАТО».

З огляду на підтримку партнерів із Центрально-Східної Європи, можна нагадати, що населення України схвально оцінило нові військово-політичні союзи. У січні 2023 року, за даними групи «Рейтинг», 85% опитаних українців підтримали ідею створення військово-політичного союзу в складі України, Польщі та Великобританії, ще 80% опитаних позитивно поставились до ідеї створення військово-політичного союзу в складі України, Польщі та Литви.

Схоже, офіційний Вашингтон дійсно не готовий бачити Україну в НАТО. Тим не менше, Україні не варто опускати руки. Як підкреслив після Вільнюського саміту Володимир Зеленський, «Ми віримо в перемогу. Ми віримо, що буде наступний, дуже

важливий крок для України на наступному саміті НАТО. Символічно — усе ж таки 75 років Альянсу, у Вашингтоні. Нам треба багато працювати й готуватися до цього саміту». Як писав у 1997 році Збігнєв Бжезінський, «Україна, новий і важливий простір на євразійській шахівниці, є геополітичним опорним пунктом, тому що вже саме її існування як незалежної країни допомагає трансформувати росію... Втрата Україною незалежності матиме негайні наслідки для Центральної Європи, перетворюючи Польщу на геополітичний опорний пункт на східному кордоні об'єднаної Європи».



Я впевнений, що Україна буде в НАТО

Олександр Сушко, український політолог, виконавчий директор Міжнародного фонду «Відродження», експерт у сфері міжнародних відносин та розвитку громадянського суспільств.

Багато хто в Україні вважав, що вона заслугує отримати запрошення до Альянсу зараз, але з точки зору реалістичного підходу, це була, очевидно, занадто оптимістична позиція, яка передбачала, що ми легко досягнемо цього. Як і раніше, коли нам швидко вдалось отримати статус кандидата в ЄС. Це викликало очікування ще одного дива.

Українська сторона правильно поставила мету — отримати запрошення. Однак непрямым наслідком цього була впевненість у досягненні цієї мети, що призвело до завищених очікувань. Я розумів, що потрібні рішучі кроки, і водночас я розумів, що зараз ми цього результату не досягнемо. Тож я не був розчарований, як багато хто.

У моїй оцінці результати саміту це не повна поразка, водночас саміт також не став серйозним кроком уперед, перемогою, стратегічною зміною курсу. Саміт не став історичним, хоч гіпотетично міг стати. Але, знаючи настрої в деяких європейських столицях, можна було зрозуміти, що такий прорив малоімовірний. Однак ми пройшли половину шляху, як це часто буває в політиці.

Запрошення і вічні побоювання

На жаль, деякі країни-члени бояться втягнути НАТО безпосередньо у війну. Багато хто в Європі вважає, що якби НАТО надіслало запрошення для України зараз, у Москві сприйняли б це як приєднання всього Альянсу до війни. І саме цього бояться еліти в західних країнах. Це навіть можна зрозуміти, хоч де-юре запрошення, звісно, не передбачає автоматичного або швидкого вступу всіх учасників безпосередньо у війну з росією. Натомість тут уже діє більше сприйняття, ніж реальність.

Що стосується побоювань щодо подальшої ескалації, росія час від часу погрожувала застосувати ядерну зброю. Звичайно, це тема дискусії на Заході — у якій ситуації, за яких умов росія могла б її застосувати. Хтось вважає, що приводом може стати запрошення України до НАТО, інші — що таким приводом може стати будь-яка допомога Україні, особливо в частині надання Україні серйозної зброї.

У Вільнюсі Захід просто виявився неготовим швидко вирішити проблему. Щодо віддаленої перспективи нібито є консенсус.

В українському експертному середовищі переважає думка, що швидкий вступ України до НАТО за прикладом Фінляндії та Швеції був би найкращим кроком на даний момент. Зрозуміло, він вимагав би відповіді на деякі питання, наприклад, щодо непідконтрольних Україні територій. Але загалом такий крок активно обговорюється, і багато хто в Україні вважає, що досить швидкий вступ України до НАТО був би найбільш раціональним, доступним і безпечним рішенням для припинення цієї війни та запобігання подібній у майбутньому.

Бухарест II

Результати Вільнюського саміту є половинчастими. Я приєднуюся до тих, хто вважає, що саміт у Вільнюсі був у певному сенсі продовженням саміту в Бухаресті 2008 року. Нібито у Вільнюсі зроблено значний крок, і в Бухаресті теж було зроблено такий. Було визнано, що Україна і Грузія в майбутньому стануть членами Альянсу, але при цьому не ставилося жодної перспективи й ніхто не хотів робити практичних кроків, навіть надавати ПДЧ. У Вільнюсі ми, звичайно, пішли набагато далі.

Перш за все, пообіцяли надати дуже важливу подальшу допомогу — довгострокові зобов'язання, про які оголосили країни G7. Це, безсумнівно, дуже важлива допомога. Але в частині, що стосується самого набуття членства в Альянсі, повної ясності знову немає. Адже рішенням саміту запропоновано таке формулювання, що навіть не вказано умов — що саме й коли має відбутися. Тобто наше приєднання може відбутися будь-коли, кожен може ставитися до переліку умов по-своєму і тоді можуть виникнути додаткові умови. Тому заяви саміту не викликали ентузіазму в Україні.

Що викликає занепокоєння?

Ми розуміємо, що позиція США є вирішальною, коли йдеться про допомогу, як от майбутнє членство України в НАТО, тому перспектива виборів президента США наступного року може викликати занепокоєння. Є двопартійна підтримка України серед еліт США, про що свідчать голоси в Конгресі. Але в той же час ми знаємо, що позиція Дональда Трампа зовсім інша. І якщо ця фігура братиме участь у виборах і матиме шанси на перемогу, то це, очевидно, заважатиме перспективам України. Багато хто в Україні вважає, що ключові рішення щодо забезпечення перемоги України мають ухвалюватися до виборів, включно з питанням членства в НАТО. Українці, зрозуміло, сподіваються, що адміністрація Байдена буде тим поштовхом для членства України в НАТО, який переконає інших.

Нинішня ситуація в цьому відношенні відрізняється від ситуації в Бухаресті 2008 року. На той момент власне американська адміністрація була більш активна в наданні Україні перспектив, а європейські лідери були проти. Зараз ситуація змінилася і, за наявними в нас даними, головним гальмом була саме американська сторона, яка вважає, що для таких рішучих кроків ще зарано. Наскільки я розумію, питання членства України в НАТО розглядається Байденом і його адміністрацією як найбільша винагорода, яку Україна може отримати в цій

ситуації. Однак надавати зараз таку винагороду вони не бажають з різних причин, зберігаючи її на майбутнє.

Яку ціну треба заплатити?

Тим не менше, ми повинні працювати, щоб переконати наших партнерів. На нас чекає велика дипломатична робота. Як на рівні офіційної дипломатії, так і на рівні громадських організацій. Щоб створити відчутний конструктивний тиск на західні центри прийняття рішень, щоб на наступному саміті у Вашингтоні лідери, насамперед Байден, визнали, що зволікати із запрошенням України немає сенсу. Звичайно, гарантії немає, але над цим потрібно попрацювати.

Єдиної точки зору в країнах-членах ЄС досі немає. Проте також відсутня негативна єдність, яка була в Бухаресті. Тоді всі країни Західної Європи були однотайно проти надання Україні ПДЧ. Зараз такої єдності немає, і навіть Франція, не кажучи вже про Велику Британію, були готові піти на більш рішучі кроки. Щодо Німеччини — канцлер Шольц зайняв схожу з Байденом позицію. Але навіть у політичних елітах Німеччини це питання викликало дискусії і, наприклад, у МЗС, Міноборони та Бундестазі можна було почути серйозні голоси за більш рішучі дії на користь України.

Я впевнений, що Україна вступить до НАТО. Україна буде там, якщо вона витримає, а вона витримає. Я не можу уявити довгострокову систему безпеки без України. Інакше це буде нескінченна історія війн, яка знищить будь-які перспективи України й регіону на мирне існування. Іншого інструменту просто немає, так само як немає впевненості в будь-яких альтернативах після історії з Будапештським меморандумом 1994 року. Я оптимістично дивлюся на більш віддалену перспективу. Але питання в тому, коли ми цього досягнемо і яку ціну заплатимо?

Розмовляв Петро Андрусечко





Адаптація під час війни: нормальна реакція на ненормальні події

Ярина Неборак, Львів

Для частини населення України тривожний стан, пов'язаний із вторгненням, триває 9 років, а хтось живе в ньому майже два роки (щойно в інтернеті почали з'являтися рекомендації про те, як скласти «тривожний рюкзак»). Індивідуальна тривожність та механізми боротьби з нею змінювалися протягом року. Якими ми були, якими стали і які навички випрацювали за цей час міркує практикуюча психологиня Ярина Неборак.

Квітень 2022 року. Ти прокидаєшся. Намагаєшся щоранку прокидатися плюс-мінус в один час, здається, саме так рекомендують робити психологи. Навіщо? Втримувати рутину, зберігати ритуали, які повертають хоч дрібку нормальності життю. Випльовуєшся з дому, аби намотати кілька кіл на стадіоні під домом. Навіщо? Рутинна. Ритуали. Звички, аби зберегти здоровий глузд. Повертаєшся додому, дивишся новини, слухаєш новини, читаєш новини, намагаєшся однією рукою волонтерити, а іншою — працювати. Намагаєшся нагадувати собі — так буде не завжди. «Людська психіка має здатність до адаптації» — повторюєш як мантру. Виходить, що мусимо звикати (звикати? яке жахливо недоречне слово!) до всього, що відбувається. Думаєш: ну це ж неможливо. Неможливо до цього звикнути.

Деякі звички з часом збереглися, більшість — залишилися в минулому. Було по-

гано по-одному, тепер теж погано, гірко та мерзенно, але вже по-іншому, трохи пригуплено. Плакати стало значно складніше. Деякі новини просто прогортаєш. Інколи відчуваєш тупий біль у грудях від деяких фотографій, інколи — не відчуваєш нічого. Часто дивишся в дзеркало й думаєш — що зі мною сталось? У кого я перетворююся? Куди поділися всі сльози? Тепер вони з'являються лише від холодного різкого ранішнього вітру.

Одного дня ти розумієш, що вже дві години жовчно сварився із незнайомцем у твітері. Про що? Уже не зовсім зрозуміло. Почалося все з того, що він прокоментував твоє фото з кавою. Запитав, як ти можеш спокійно гріти носа під сонцем, коли в країні війна. Ти визвірився — і закрутилося.

Можливість пити каву й не картати себе — те, що колись навіть не обдумувалося, стало ознакою адаптації психіки. Адаптація може працювати по-різному, і всі ми адаптуємось по-різному, це не робить чиїсь механізми адаптації кращими, а чиїсь гіршими. Головне, аби вони працювали й не були деструктивними. Відмінність механізмів адаптації часто стає причиною непорозуміння одне з одним: хтось присвячує весь вільний час волонтерству (така людина може не розуміти того, хто щоденно проводить дві години в спортзалі); інший, у кого адаптація майже не працює, не зрозуміє того, у кого ефективно працює. Через це виникає багато деструктивних суперечок, малоконтрольованої агресії, хоч знаменник насправді є спільним — наша адаптація, наше виживання.

Окремі емоції та думки ми свідомо й несвідомо відганяємо. А те, що відбувається всередині нас, ті приватні переживання, можуть стати знахідкою, несподіванкою і відкриттям аж у той момент, коли щось зачепить, витягне їх назовні. Це може бути дуже боляче. Може підштовхнути до деструктивних сварок, до відчуття роз'єднаності (у собі та з іншими).

Ті проблеми, що турбували нас колись, залишилися і зараз — хвороби, втома, клопоти на роботі чи в особистому житті. Ми

говоримо про дуже буденні, прості речі — про щоденну працю, чоловіків та жінок, похід на ковзанку, де смачніша кава, яку сварку підслухали в тролейбусі і про те, як підемо в спортивний зал у понеділок. У зал ми не йдемо, починаємо себе картати, а потім нагадуємо собі, що живемо в процесі постійної травматизації. Доводиться нагадувати, аби бути більш дбайливими та з більшим розумінням ставитися до себе, нагадувати, що все навколо вже не таке, як було колись. Ми не такі, якими були колись.

Важливий акцент — адаптація до ситуації не робить ситуацію нормальною. Те, що ми адаптувалися — кожен по-своєму — до факту повномасштабного вторгнення, не робить цю ситуацію нормальною. Що це означає? Що незважаючи на адаптивні механізми, ми все одно можемо ловити себе на реакціях, які нам не притаманні. Чи буває це боляче? Звичайно. Чи нормально це переживати? Так. Хтось раніше плакав під час перегляду абсолютно будь-якого фільму, а зараз сльози застигають десь всередині навіть при читанні новин про війну. Це емоційне завмирання може відчуватися як неправильне, протиприродне, але воно таким не є. Це нормальна реакція на ненормальні події.

І другий акцент — адаптація не робить нікого лихою людиною. Вона не робить нікого байдужою людиною. Вона просто необхідна, аби вижити.

Квітень 2023 року. Ти прокидаєшся. Уже не намагаєшся прокидатися щоранку о восьмій. Коли зможеш, тоді встанеш. У ті дні, коли є змога поспати довше — спиш. Коли треба — підриваєшся ще до сходу сонця. Тривога, летять дрони-камікадзе. Позіхаєш, забираєш із ліжка подушку й ковдру — можна доспати в коридорі. Ти засинаєш.



Світлана Ославська:

«Коли історія розказана в медіа, потерпілі або їхні родичі отримують певність, що їхні страждання не забуті й не замовчані»

Записала **Наталія Колегіна**

Фото: **Анна Ільченко**

Репортаж та документування: що спільного й відмінного в цих жанрах воєнного часу? Якою є оптика репортерки родом із Северодонецька, яка мешкає в Івано-Франківську? Чому важливо фіксувати сільську архітектуру? У розмові зі Світланюю Ославською — журналісткою, репортажисткою, письменницею та співавторкою проєкту Old Khata Project.

«Мандрувати й досліджувати» може бути вашим гаслом, адже ви часто навідуєтеся в різні регіони й пишете про них тексти. А ще ви переїздили зі Сходу на Захід і мешкали в різних українських містах — з Северодонецька до Харкова, потім — до Києва й нарешті — до Івано-Франківська. Розкажіть про ваш досвід занурення в усякі локальні контексти.

Можна довго розказувати, бо це — ціле життя. Я почала досліджувати міста ще відтоді, як мені було три роки. Тоді ми з мамою вперше поїхали потягом із Луганська до Києва, бо із Северодонецька поїзд не ходив, а далі — пересадка на Волинську область, звідки мама родом. Щоліта ми їздили в село — це була зміна краєвидів і говірок, мов і ще багатьох речей, бо це — дві крайні області України. Їдучи помічаш, чим відрізняється місце, у якому ти живеш, від того, у якому опиняєшся, порівнюєш себе із тутешніми людьми.

Я не належу до тих, котрі все життя живуть в одному місці. Я часто переїжджала, бо мені весь час чогось бракувало. Після школи переїхала навчатися до Харкова, згодом змінила один університет на інший — бракувало самореалізації в тому



фаху, який обрала спершу. Мені захотілося якіснішої освіти — так опинилася в Києві на магістерці з культурології в Могилянці. У столиці бракувало інших речей: спокою та простору для того, щоби працювати, а не лише бігати щоранку на роботу — з електрички в метро. Так я опинилася у Франківську, де зараз і живу. На кожному з цих етапів щось порівнювала. Одне з таких практичних порівнянь, яке часто згадую в розмовах із друзями, які кудись переїхали, — це те, що коли приїжджаєш у певне місто як гостя чи туристка, то багато гуляєш містом, а щойно поселишся в ньому, як з'являється рутинна і припиняєш це робити. Так у мене було з Києвом і Франківськом. Так було в багатьох моїх друзів, які переїхавши, скажімо, до Берліна, кажуть, що колись досліджували місто, а тепер ходять однаковими маршрутами.

Ви навчалися репортажу на власному досвіді та з лекціями в Українському католицькому університеті. Як сформувалася ваша оптика фіксаторки реальності?

Я не впевнена в тому, що фіксую реальність, бо кожен автор пропускає реальність через себе. Працюю в журналістиці з 2014 року. Пам'ятаю, співпрацювала з видавництвом «Дух і літера». Вони фіксували свідчення учасників Майдану і зробили книжку («Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014 роки» — ред.). Крім того, я писала статті в напрямі культурної журналістики, і вони часто мали репортажний вимір. Жанром зацікавилася ще на магістерці — активно читала переклади польських репортажів. А потім почала писати свої. У 2015–2016 роках в УКУ відвідувала зустрічі із запрошеними журналістами, зокрема й закордонними, майстеркласи, репортажні школи. Там спонукали писати тексти й було дуже хороше, затишне, амбітне та по-своєму провокативне середовище для людини, яка хоче реалізуватися в жанрі.

Моя оптика сформувалася з багатьох факторів. Перший — це життя. Кожен ре-

портер має свою історію, яку несе за собою і не може вийти з неї. Вона впливає на те, як ми пишемо, на що звертаємо увагу, коли приїжджаємо в певне місце, які питання ставимо, як оформлюємо почуте й побачене в текст. Другий момент — це різноманітна література, яку мені доводилося читати, і все те кіно, яке мені доводилося дивитися. Усілякі театральні й мистецькі речі, з якими я стикалася в житті, так чи інакше формували мою оптику. По-третє — це практика. Зараз роблю так менше, але раніше після кожної поїздки я складала собі список помилок, з яким аналізувала, що зробила не так і що варто робити краще. А ще часто слухаю лекції. Хоч у мене немає журналістської освіти, це мені не шкодить. Адже завжди є самоосвіта. Це — три найважливіші кити, а потім спрацьовують ситуаційні інтереси — і ось ти вже пишеш репортаж про езидів Херсонщини чи сирійців у Туреччині. Іншим разом запалює рідний Северодонецьк або українське село. Далі вибудовується вужча оптика, з якою підходиш до кожної історії. Коли я досліджувала Туреччину, намагалася оминати мейнстрімовий погляд на цю країну. Із самого початку я познайомилася з нетуристичною Туреччиною — сходом, південним сходом і територією на кордоні із Сирією та Іраном. У книжці «Півмісяць, хрест і павич» я опиралася на таку дещо маргінальну оптику.

З якою інтенцією підходите у вашій діяльності журналістки й авторки репортажів?

Журналістика — це моя робота. Маю заробляти на життя, але водночас я хочу робити те, що я люблю. Тому не йду працювати в ІТ-сферу, у якій могла б заробляти більше, а залишаюся тут, із текстами. Моя загальна інтенція — це жити так, як мені хочеться, маючи якомога менше зовнішніх обмежень та якомога більше простору для свободи — хоч його, як і часу, завжди бракує. Журналістика — це мій спосіб «сродної праці».

Під час війни зросла роль жанру репортажу, адже це — своєрідний спосіб фіксації, документування воєнних злочинів. Чому нам сьогодні потрібен репортаж?

Документування воєнних злочинів і репортаж — це різні речі. Репортаж може бути хорошим джерелом свідчень про те, що сталося з людьми, що вони пережили в окупації чи під час війни. А от власне документування відбувається для того, щоб ці свідчення стали доказами в суді — на трибуналі проти росії та росіян. Більшість таких матеріалів залишається неопублікованими. Їхня мета — задокументувати, архівувати і зробити доступними для роботи юристів. Різні організації, які займаються документуванням, використовують дещо відмінні опитувальники й анкети, але загалом ідея в тому, щоб зібрати якомога більше деталей у свідка, який не є травмованим і здатен адекватно відтворити ситуацію.

Репортажистика — це інший бік медалі. Навіть якщо не йдеться про трибунал, аудиторії в Україні та за кордоном потрібно чути ці історії та розуміти, що пережили люди на війні. Репортаж у легшому й менш деталізованому форматі розповідає їхні історії, виходячи на ширші теми, узагальнюючи або заглиблюючись у розповідь конкретної людини. Журналістський матеріал навряд чи може бути використаний безпосередньо в суді. Та й журналісти мають власну громадянську позицію, можуть бути упередженими й наштовхувати героя на конкретну відповідь. Такі свідчення є недієвими й не можуть слугувати доказовою базою.

Справедливість, яка може настати в суді — це відкладена в часі справедливість. У нас поки що немає міжнародного трибуналу, а є українські суди над воєнними злочинцями. Це переважно заочні вирoki. Зрозуміло, що в такому випадку потерпілі не отримують відчуття, що справедливість настала. Коли ж історія розказана в медіа, потерпілі або їхні родичі бачать, що вона доступна загалу й от-

римують певність, що їхні страждання не забуті й не замовчані, а з ними, можливо, і полегшення.

З кінця 2022 року ви працюєте репортеркою-документаторкою у The Reckoning Project: Ukraine Testifies. Розкажіть про цей напрям вашої діяльності.

The Reckoning перекладається з англійської як «розплата». Друга частина назви — «Свідчить Україна». Ми почали працювати навесні 2022 року. Наша команда — це кілька десятків журналістів, редакторів і експертів у юридичній сфері. Ми записуємо свідчення людей із різних регіонів про всі типи воєнних злочинів — вбивства цивільного населення, обстріли, катування, нелюдське поводження, грабунков, приниження гідності людини, викрадення та незаконне утримування.

Я живу в Івано-Франківську, і звідси виїжджаю у відрядження на деокуповані території, щоб там знайти й записати свідків. У 2022 році я їздила в містечка й села Сумщини, Харківщини, Чернігівщини та інших регіонів. Процес документування свідчення виглядає так, що після першого інтерв'ю тобі часто треба повертатися до свідка з додатковими запитаннями-уточненнями, наприклад, про те, як виглядали росіяни-злочинці, якого зросту, статури, якою була їхня форма, шеврони, які в них були позивні тощо. Юридичні консультанти підказують, чого не вистачає у свідченні. Наступний етап у роботі — опрацювати інтерв'ю і транскрибувати. Уже транскрибовані інтерв'ю перекладають англійською, перетворюють у стислі вижимки, з якими далі працюють юридичні експерти. У нашій команді це — сирійці, які живуть у Європі. Вони мають досвід за судження сирійських воєнних злочинців. Тому знаються на темі російських воєнних злочинів, адже розуміють, що росія робила в Сирії.

Тепер маємо зібрані свідчення — їх майже 300. На наступному етапі юристи оберають певні кейси, опрацюють та на їхній

основі сформують судову справу. Паралельно з документуванням наша команда знімала й писала великі репортажі для світових ЗМІ: про викрадення дітей, про підвал у Ягідному, про обстріл касетними снарядами залізничного вокзалу в Краматорську та інші.

У чому полягає специфіка спілкування зі свідками воєнних злочинів та людьми, які постраждали внаслідок дій ворога?

Етика спілкування, у принципі, мало відрізняється від етики репортера. Головний принцип — «не нашкодити». Тобто нашої репортерською чи документаторською діяльністю ми не маємо принести шкоди людині чи зробити їй гірше. Якщо респондент не хоче спілкуватися, ми не примушуємо. Якщо в процесі спілкування він каже, що досить, значить, треба зробити перерву чи зупинитися. Коли документуєш, доводиться запитувати про страшні речі, які людина пережила, але треба також вчасно зупинитися, коли людині важко.

Інший важливий принцип: поводитися як людина. Усі правила, які є в суспільній моралі, застосовуємо й тут, і християнська мораль теж присутня, і правило «не роби іншому те, що не хочеш, щоб зробили тобі». Усе доволі просто — бути чесним, розповідати людині перед розмовою, що саме робиш — для кого, для чого, що вийде в результаті й навіщо це робиться.

Книжка «Северодонецьк. Репортажі з минулого» (2022, «Човен») — це книжка про світ, якого більше немає. Що для вас ця книжка?

Вона структурована так, що кожен великий репортаж чергується з «легшим» і коротшим текстом — це може бути суб'єктивна замальовка, що народилася з допису в соцмережах, або іронічна інтерпретація прочитаного у Facebook-групі. Усі тексти, крім одного, були написані і складені в таку цілість ще до вторгнення. Після 24 лютого я дописувала передмову

й останній текст із назвою «Замість післямови». Книжка вийшла тоді, коли Северодонецьк був уже інакшим.

Для мене це суб'єктивна книжка і я свідомо дозволяла собі таку суб'єктивність у репортажах, тому що Северодонецьк — це місто, у якому я народилася, виросла й жила до 17–18 років. Так, з одного боку — це книжка про світ, якого більше немає, а з іншого — вона не розкриває повністю світ Северодонецька. Колись був культурологічний часопис «Ї» із серією, яка називалася «Гебрійський усе-світ Галичини» або ще якийсь всесвіт іншого регіону. У цій книжці немає северодонецького всесвіту. Я хотіла охопити різні теми, але обирала тільки цікаві для мене й такі, які здавалися важливими для історії цього міста й розуміння того, яке воно, як стало таким, яким є зараз. Скажімо, текст про працівників заводу говорить нам про заснування міста, бо виникло після того, як у 1930-х роках почали будувати завод.

В інших текстах я описала дві важливі події з історії міста — сепаратистський з'їзд у 2004 році й так звану «русскую весну» 2014-го. У книжці є окремі тексти про людей, як-от історія відданого своїй справі власника єдиної книгарні в місті, куди я полюбляла заходити. Пригадую, там продавали сучукрліт, а ще можна було купити старенькі радянські видання класики.

Думаю, «Северодонецьк» дає певне уявлення про те, яким було місто. Книжка відкривається текстом-екскурсією, з яким людина могла б прогулятися містом, пізнати його крізь мою призму. Зрозуміло, що в іншій людині, яка написала б книжку про Северодонецьк, призма була б іншою. Моя — це призма людини, яка вийшла свідомо, бо не знайшла там можливостей вгамувати свої амбіції гуманітарія — я не хотіла поєднати життя з технічною спеціальністю, роботою на виробництві чи заводі. Це також перспектива людини, яка

жила, виїхала й поверталася до міста то рідше, то частіше, спостерігала його з відстані, у чомусь його любила, а до чогось мала питання.

Книжка є для мене експериментальною в плані текстів, тому що репортажі написані по-різному. Мене ніхто не обмежував, тому я бавилася з формою. Текст про працівників заводу є прикладом вербату в стилі Алексієвич — написаний від першої особи, він створює хор голосів. Інший репортаж — своєрідне розслідування, коли я намагалася знайти автора мозаїки на Льодовому палаці. Важливо, що це не зібрання текстів, раніше опублікованих у медіа — кожен репортаж писала якраз для книжки. Це кращий спосіб писати книжку, зокрема нефікшн. Тексти, написані для книжки й тексти, написані для медіа, працюють зовсім по-різному. Те, що працює в онлайн-медіа, уже не працює на папері. У книжці завжди цікавішими й живішими є речі, які пишуться саме як книжка.

Разом зі своєю сестрою (фотографкою Анною Гльченко) ви заснували документальний проєкт Old khata project, з яким навідувалися в українські села, фотографували сільські хати й записували життєві історії людей, які в них мешкають. Про що цей проєкт?

У проєкті сестра фотографує, а я пишу тексти. Це не репортажі, ми випрацювали власну оптику — домовилися розповідати про село не так, як це робили до нас, і не так, як нам не подобається, коли розповідають про село чи сільську архітектуру. Методом довгих розмов та спільних поїздок дійшли до теперішнього формату й розуміння, чого ми точно не хочемо.

Ми прагнемо зафіксувати будинки на фото й через слова їхніх мешканців. Цей проєкт — про нашу любов і цікавість до сільської архітектури та людей. Маємо такий своєрідний пласт української культури — не зовсім зрозумілий і не оцінений належно. Коли ми починали, то дуже

дивувалися: наскільки різні типи і стилі будівництва в різних регіонах, яке різноманіття матеріалів і декору використовують, яке буває поєднання кольорів. Не було жодної класної книжки, яка би про це розповідала з історичного, культурологічного чи соціокультурного погляду. Є видання «Житло» від Академії наук — товстий фоліант, який зібрав етнографічні дослідження, інтерв'ю з людьми про хату з різних сторін, та хотілося мати щось більш читабельне.

На основі проєкту готуємо книжку, яку сподіваємось видати восени. OLD KHATA BOOK не буде енциклопедією. Це документальний проєкт, який поєднує сторітелінг та фотографію. Там немає описів людей чи нарисів, а є короткі фрагменти розмов. Іноді з двогодинного інтерв'ю ми використовуємо цитату на кілька рядків. Ми згодилися не коментувати й не додавати власних слів. Якось нам дорікнули, що ми фотографуємо й інтерв'юємо тільки старих людей, тож вирішили звернутися до молодих. Однак річ у тому — і це ми зрозуміли з останньої поїздки в карпатське село Рунгури — що таки варто говорити зі старшими людьми, бо так, як вони, не скаже ніхто. Вони — люди іншої епохи, які народилися напередодні чи після Другої світової, більшість прожили життя не в інформаційному просторі, їх найменше зачепили радянський стиль мислення та пропаганда — це бачимо з того, як вони говорять і ведуть думку. У розмові з людиною, народженою в 60-х, з покоління моїх батьків, уже помічаємо багато штампів. Саме покоління моїх дідів-бабів — це люди, яких ми тепер, після усвідомлення цього, не соромимося фіксувати. А найцікавіші будинки — збудовані їхніми руками. Часто ми питали про хату, а нам розказували про життя. І з часом зрозуміли, що треба йти слідом за людьми — слухати те, що вони хочуть сказати. А говорять вони про життя і про смерть, і хочуть передати свою філософію життя.



«Залісні метелики» з важкими крилами

Юрій Самусенко, Київ

17 липня 2014 року проросійські сепаратисти в небі над українським Донбасом збили цивільний літак рейсу МН17 із 283 пасажирами та 15 членами екіпажу на борту. Він прямував з Амстердама в Куала-Лумпур і був збитий ракетою із ЗРК «Бук». Ці події стали головним бекграундом для ігрового фільму Марії Ер Горбач «Клондайк». Утім, їх ще не вдалося достатньо проаналізувати для документального кіно. Поки не вийшла стрічка Романа Любого «Залісні метелики».



Роман Любий знаний в українській спільноті як режисер, який уміє перетворити документальний матеріал на емоційну історію, часом навіть нічого не знімаючи. Таким документом була стрічка «Зошит війни», що повністю складалась із записів військових із лінії бойових зіткнень та показувала жахи війни без цензури. До цього Любий був учасником кіноальманаху фільмів про Євромайдан та Революцію Гідності, а вже після «Зошита війни» розробляв ігровий дебют «Донбас

Драм'н'бас» про підпільне життя на Донеччині 2014 року. Однак профінансувати його поки що не вдалося.

Роман узявся досліджувати трагедію рейсу МН17, зробивши це так, як ніхто до нього не ризикував в українському кіно. «Залісні метелики» — це гібридний док, тобто він поєднує в собі документальні кадри хроніки та зняті режисером відтворені події з акторами. Любий підійшов до виробництва максимально етично, дочекавшись рішення суду, але не його



виконання, адже підсудні досі на волі. 17 листопада 2022 року Гаазький суд визнав трьох російських бойовиків винними у збитті малайзійського «боїнга». Вирок — довічне ув'язнення та сплата 16 мільйонів євро компенсації родичам загиблих — оголосили Сергієві Дубинському, Ігореві Гіркіну й Леонідові Харченку.

Ці події режисер демонструє через хроніку телевізійних новин та інтерв'ю на вулиці біля суду. Значною мірою «Залісні метелики» — добірка новинних історій,

яка лаконічно та доступно пояснює, що відбулося 17 липня в селі Грабове Донецької області. Втім, Роман показує, наскільки абсурдно зображує події російська пропаганда, як змінюються її наративи впродовж фільму, коли випливають нові факти. За цим так само цікаво спостерігати, як за потужним детективом, де знаєш, чим закінчиться історія, але майстерність оповідача допомагає по-новому поглянути на вже відомі факти.

Звісно, історія великою мірою сформована з «нагугленої» інформації, що дозволяє побудувати наратив хіба що зі свідчень та стрічки новин. Режисер це розуміє, тому додає до тканини фільму те, за що ми й називаємо таку документалістику гібридною. У чорно-білих кадрах з'являються люди, які стають у довгу чергу в полі, щоб побачити трагедію на власні очі. Почасти здається, що це родичі загиблих, які намагаються впізнати тіла. Продюсер стрічки Андрій Котляр у подкасті для DTF Magazine роз-



повідає, що ці люди — танцівники, а поле, у якому вони ходять, ретельно вишукувалося для побудови кадру.

Що справді дивує найбільше, то це якраз не естетика артпроекту, що виникає на ігрових епізодах, а майстерне поєднання документального та ігрового. Воно резонує найдужче, коли в стрічку проникає особиста історія колишнього військового та музиканта Роббі, племінниця якого загинула разом із коханим під час польоту сумнозвісного рейсу.

Нідерландець Роббі не зміг повірити в те, що в історії зі збиттям літака так важко розібратися. Він сам поїхав у село Грабове, побував на місці авіакатастрофи та через знімки на телефон показав, наскільки підконтрольною може бути ситуація перебування на невідконтрольній світу території. Завдяки Роббі вдалося зафіксувати сцену весілля в Грабовому, неначе то його племінниця Дейзі все-таки виходить заміж — щоправда, на тому ж місці, де загинула.

Ця межа між перформансом та документальним розсіюється вже наприкінці фільму, коли за допомогою графіки глядач спостерігає за кількістю вильотів та приземлень літаків на мапі світу, а Україна залишається зоною поза польотами. Реальність вривається в «Залізні метелики» зі своєрідним епілогом, у якому згадується повномасштабне вторгнення росії і підкріплюється зображенням зруйнованого мосту на виїзді з Ірпеня.

Кіно, яке могло втратити актуальність, повертає її собі, зображуючи найбільший міжнародний військовий злочин російсько-української війни без жодних компромісів із російською пропагандою. Можливо, саме тому стрічку так тепло прийняли спершу на кінофестивалі «Санденс», а потім у секції «Панорама» Берлінського міжнародного кінофестивалю. Ще тепліше її зустріли на кінофестивалі Docudays UA, що вкотре доводить: український фільм, орієнтований на західну аудиторію, важливо бачити й удома.



«20 днів у Маріуполі» Мстислава Чернова як концентрований біль у «цифрі»

Юрій Самусенко, Київ

Мстислав Чернов разом із колегами з видання Associated Press — фотографом Євгеном Малолеткою та журналісткою Василісою Степаненко — були єдиними міжнародними журналістами, які залишилися в блокадному Маріуполі в лютому-березні 2022 року. Їхні фотографії зруйнованих районів міста, важких боїв та евакуації з пологового будинку розлетілися по світу, показуючи, наскільки жахливими можуть бути війна та життя під час окупації. Ці журналісти працюють на українському фронті з 2014 року, але не бачили таких масштабів катастрофи.

Утім, одна справа — нерухоме зображення відчаю та болю, але зовсім інша — відео, яке складається в один цілісний фільм «20 днів у Маріуполі». Після прем'єри на

кінофестивалі «Санденс» стрічка Чернова отримала приз глядачів — так, саме глядачів, а не їхніх симпатій, як зазначає режисер в інтерв'ю «Суспільному». Ця різниця між медіумами передачі побаченого та важливість перекладу Audience Award показують, наскільки точним хоче бути Мстислав у своєму кінозверненні, адже «20 днів у Маріуполі» — не просто фільм, а єдине свідчення очевидців з окупації в повнометражному форматі.

На відміну від уже сенсаційних фото, Чернов у фільмі присутній: його голос за кадром співпереживає жителям Маріуполя, намагаючись довідатися, що коїться, через короткі розмови з ними. Хтось готовий назвати своє ім'я в діалозі, а хтось відверто посилає під три чорти, коли бачить

камеру журналістів. Ніщо не ховається від об'єктива оператора, який водночас виконує функцію режисера. Часом розмови здаються надто об'єктивованими, особливо коли Чернов наближається до чоловіка, який вивантажує з автівки тіла в яму.

«Що ви відчуваєте?» — запитує режисер у мариупольців, замість слів отримуючи потік сліз. Найделікатніше він працює з лікарями, яким у фільмі приділено чи не найбільшу увагу, адже команда Associated Press певний час фактично мешкала в медичному закладі, знімаючи тяжко поранених та померлих. Зокрема, Мстислав Чернов зафіксував спробу порятунку маленької дівчинки — напевно, найважчий

епізод у стрічці. Врятувати дитину не вдається — і розпач у кімнаті охоплює не лише режисера, а і глядачів у залі на українській прем'єрі на Docudays UA. Звуки схлипувань часом було чути гучніше, ніж, власне, звук фільму.

Засмучений та почасти втомлений голос за кадром коментує, що таких звірств раніше не бачили очі журналістів. Чернов поступово набирав досвіду військового кореспондента під час Революції Гідності, фіксував наслідки падіння Boeing 777 Malaysia Airlines у липні 2014 року в Україні, бачив, як розгортаються війни в Сирії та Іраку, але, опинившись в епіцентрі блокадного Маріуполя, був наново приго-





ломшений війною — цього разу вже повномасштабним вторгненням у його рідній країні.

У такому емоційному пориві важливо не втратити чіткого фокусу та не йти на компроміс із совістю, показуючи все, що бачиш сам. У кадрі, наприклад, лунають голоси людей, які вважають, що в усьому винна Україна, показано численні випадки мародерства. Однак навіть із такими епізодами «20 днів у Маріуполі» залишається цілком переконливим аргументом звірств саме російської агресії.

Як і будь-який режисер в Україні, Чернов не хотів знімати фільм про війну, але врешті-решт змонтував своє бачення як кіно, оскільки воліє залишити його «як свідчення, як попередження, як данину поваги всім, хто втратив своє життя в цій війні». У цьому бажанні простежується не жага здобути кінофестивальні нагороди, на які фільм заслуговує безумовно. З одного боку, «20 днів у Маріуполі», ймовірно, справді залишиться в історії як важливий документ епохи, який вивчатимуться в університетах та користуватимуться ним як коментарем у контрпропагандистських цілях. З іншого боку, цей документ не варто бачити всім.

На кінофестивалі Docudays UA, та й перед прем'єрою на «Санденсі» обговорюва-

лася необхідність присутності психолога, що допоміг би глядачам у разі погіршення самопочуття. Для українців таке кіно справді може бути тригером ретравматизації, адже дає змогу ясно пригадати, що відбувалося на початку повномасштабного вторгнення росії. Після перегляду складається враження, що фільм орієнтований на західний ринок, щоб розповісти правду про події на початку 2022 року.

То чи вартий «20 днів у Маріуполі» перегляду? Зрештою, так. Попри велику концентрацію горя, болю та смертей у кадрі, Мстислав Чернов ясно показує, як хаос війни вривається в мирне життя. І найбільш показовим сьогодні є епізод із чоловіком, що попри обстріли рухається вулицею з візком, у якому — усі його нажиті речі. Він не затримується довго, щоб поговорити з людиною за камерою і мандрує далі, неначе звикнувши до нової реальності. Те, що здається шоком для одних, може бути способом пізнати себе та інших, хоч набувати цього досвіду в такий спосіб нікому не побажаєш. Припускаю, після перегляду фільму Чернова кожен глядач вийде з новим, досі незнаним відчуттям.



«Нотування людських історій дає нам змогу залишати антропологічний слід»

Дискусія про історію та її фіксацію на «Книжковому Арсеналі»

Дискусія «Хроніки (втраченого) часу: як Література впливає на Історію» відбулася 24 червня на «Книжковому Арсеналі». Її співорганізаторами виступила громадська організація «Пост Беллум Україна», авторкою ідеї була директорка цієї організації, культурна менеджерка, критикиня і письменниця Євгенія Нестерович, а модерувала розмову поетка й журналістка Олена Гусейнова. Участь у ній узяли репортажистка Віра Курико, історик, культуролог, публіцист Радомир Мокрик, який працює і в українському, і в чеському інформаційному просторі, а також Мартін Кроупа із Чехії, голова правління «Пост Беллум». Цікаво, що заявлена тема певною мірою трансформувалась — і головним акцентом дискусії стало питання індивідуального, суб'єктивного свідчення окремої людини про події великої історії. До уваги читачів «УЖ» — конспект цієї розмови.

Олена Гусейнова: Суб'єктивність у сприйнятті історії для нас надзвичайно важлива, оскільки з нею на арену виходить суб'єкт. І ми з вами всі, зрештою, є істориками, які працюють з усною історією. Ми всі з вами свідчимо кожного дня кожним своїм досвідом.

Я хочу запросити до слова Мартіна Кроупу із Чехії, голову правління громадської організації «Пост Беллум». Розкажіть, будь ласка, про організацію і чому вона почала збирати свідчення двадцять років тому? Хто були ті перші свідки? Що

їхні свідчення змінили в рецепції історичних подій у Чехії?

Мартін Кроупа: Двадцять років тому ми почали з того, що були волонтерами, збирали насамперед спогади ветеранів Другої світової війни. Ми зафіксували понад 15 тисяч спогадів очевидців. Як правило, у цьому форматі учасник розповідає всю історію свого життя. Тож ми отримали дуже-дуже багато терабайтів інформації. Із самого початку це були ветерани Другої світової війни, ті, хто пережили Голокост, ті, хто зазнавали репресій у 1950-х роках, і дисиденти, соратники Вацлава Гавела, наприклад. А як наші історії впливають на суспільство — у мене є цікавий приклад. Адам Граділек, який працював разом зі мною в «Пост Беллум», на базі цих свідчень створив наукову статтю, і в цій статті було заявлено, що всесвітньо відомий і обожнюваний Мілан Кундера в молодості «здав» чеським правоохоронним органам людину, яка потім провела у в'язниці десять років. Після того, як чеське суспільство отримало цю інформацію, фахова спільнота поділилася на дві групи. Одна з них захищала Кундеру та некоректно нападала на Граділека. Друга підтримала дослідника. Це була больова точка, що відкрилася після цих свідчень. Так ми повертаємося до незагоєних ран, але це і спосіб пізніше їх загоїти. Тому свідчення можуть переростати суб'єктивний вимір і набувати об'єктивного значення.

Олена Гусейнова: Ми залишаємося на межі чеського й українського дискурсів. Українсько-чеський історик і культуролог Радомир Мокрик. Ви, мабуть, найкраще його знаєте як автора бестселера цієї весни й літа, книжки, яка називається «Бунт проти імперії», це дуже тепла й людяна історія про українських шістдесятників. Який наклад друкується?

Радомир Мокрик: Друкується третій наклад.

Олена Гусейнова: Знаєте, наприклад, у раних двотисячних було важко повірити, що книжка про українських шістдесятників буде така популярна... У цій книжці багато важать голоси, люди. Я знаю, що в тебе є диктофон, а на цьому диктофоні — безцінні речі. Голоси тих, кого ми вже ніколи не почуємо.

Радомир Мокрик: Цей формат з'явився саме під впливом спілкування із шістдесятниками. Коли я познайомився з Євгеном Сверстюком і ще не було мови про книжку, ми спілкувались, і в якийсь момент у мене майнула думка: «Чорт забирай, це ж такі круті речі він розповідає! І це не зафіксовано!». Тоді я зрозумів, що це мій ключ до цієї роботи. І я став шукати шістдесятників, які були живі на той час. Праця з такими свідченнями дає можливість показати людину на тлі епохи. Ти можеш краще зрозуміти, відчуті її вчинки, мотивації, контекст, як приймалися ті чи інші рішення. Звісно, цілий ряд фахових істориків скажуть, що усна історія — це дурня, просто суб'єктивні погляди. Якийсь резон у цьому є. Історик повинен зіставляти свідчення з документами. Але водночас ця суб'єктивність дає можливість глибше проникнути і зрозуміти людину. А мені здається, історія повинна бути передусім про людину. У моїй книжці не знаю, скільки відсотків, але багато інтерв'ю. Я не стримував себе в цитуванні цих розмов. Мені здається, саме цим вона цінна. Тому вона й має певний успіх, що показує людей, яких ми знаємо як фо-

тографії з підручників. Ми можемо бачити їхні соковиті життєві історії.

Олена Гусейнова: Коли Мартін працював зі своїми свідками, то люди, які погоджувалися розповідати, вони знали, що саме запис розмов є метою проєкту. Ти ж приходив до шістдесятників ніби просто поговорити, усе було інтимніше, плюс це покоління, яке виросло під парасолькою підозри. Що означало там увімкнути диктофон, щоб запалилася та зелена лампочка?

Радомир Мокрик: Я був приємно здивований відкритістю, щирістю шістдесятників і дисидентів. Ба більше, я зрозумів, що багато їхніх прихильників значно менш критичні до них, ніж вони самі до себе.

Олена Гусейнова: «Ми поговоримо, але не вмикайте мікрофон» — таке було?

Радомир Мокрик: Ні. Такого не було. Просто в нас трохи деформоване сприйняття шістдесятників і дисидентів. Повторюся: вони нам часто здаються лише людьми з підручника. А насправді все виявилось комфортно і приязно, дуже відкрито. І це стосується як більш публічних осіб, так і менш публічних. Тієї ж Ліни Костенко, зрештою. Я був вражений, наскільки легким було спілкування з нею.

Олена Гусейнова: Ми рухаємося далі. Віра Курико. Її книжка, яку ви теж добре знаєте, «Вулиця Причетних. Чернігівська справа Лук'яненка». За нею стоїть репортаж. Але з репортажу книжка перетворилася на філософську розвідку про радянський світогляд. Там теж є багато прямої мови простих людей. Сьогодні ми добре відчули вагу того, що говориться. Сьогодні сильно зросла увага до свідчень людей про війну. Але право голосу — це ще й відповідальність. Чи спостерігаєте ви зараз причетність простих людей до великої історії?

Віра Курико: Я є репортеркою, не історикинею, не науковицею, і тому я не боюся

суб'єктивності. Вона мене не лякає, навпаки, вона мене причаровує, тому що можна подивитися на події з різних боків, різними очима. Колекціонування історій, розповідей дуже допомагає в моїй роботі. Саме в тому вигляді, як людина все запам'ятала, хоч пам'ять не найнадійніша скриня для історії. І от щодо причетності. Я зараз багато документую. Мені навіть уже набридло це слово, «документувати». Бо приходиш до людей, а вони: «Ага, у нас уже ООН документувало, ЮНІСЕФ документувало, а ви ще що хочете задокументувати?». З'явився трохи іронічний сенс. Я із Чернігівщини, у нас минув рік від часів окупації та боїв, справді багато хто приїздить, фіксує свідчення — і в людей уже є скепсис. А ще я помітила, як у цих розповідях наростають прекрасні міфологічні історії впродовж місяців, як вони починають повторюватись у різних віддалених одне від одного місцях. Мені подобається це досліджувати, як люди самі починають оброблювати. Це трошки схоже на сюжети легенд.

Олена Гусейнова: Є думка, що до таких свідчень (наприклад, про сьогоднішню російсько-українську війну) треба ставитись обережно. Але я бачу, що для вас у них є щось важливе, ви бачите в цій суб'єктивності позитив.

Віра Курико: Я бачу в цьому людину... У березні 2022 року я була в обложеному Чернігові, не здатна до жодної діяльності, могла лише читати. Але що я собі обрала до читання? Спогади про Першу світову війну. Я читала й бачила моменти, де люди, можливо, щось вигадували. Та я не сприймала це як обдурення — ні, ці моменти просто показують людину, показують те, як вона думає. Людина думає отак, і це свідчить про неї, про її місцевість, про те, як відбувається обмін історіями між різними селами, наприклад. Це трохи етнографія, антропология. У моїй роботі мене завжди найбільше цікавить не що люди запам'ятали, а як. Звісно, тут треба зазначити, що йдеться не, наприклад, про

документування воєнних злочинів, коли мусить бути перевірено абсолютно все, але про репортаж, про літературу — тут це нормально. У мене є села, куди я їжджу багато разів, і кожного разу їхня історія змінюється. Спочатку село Ягідне було таке, потім воно захотіло себе пам'ятати інакшим. Це свідчить про нас. Репортаж як жанр дозволяє цій суб'єктивності бути. Нотування людських історій дає нам змогу залишати антропологічний слід.

Моя книжка «Вулиця Причетних. Чернігівська справа Лук'яненка» була написана через сорок років після подій, про які в ній ідеться. І дуже цікаво було порівняти те, що залишилося в архівах, із тим, як тепер хочуть бачити ці події учасники та свідки, а чого вони бачити не хочуть.

Часто ті, з ким я розмовляю, кажуть: «Та що в моїй історії цікавого? Я проста людина». Я теж проста людина, і мені цікаво, щоб вони говорили. Із тисяч таких свідчень можна скласти правдиве уявлення не так про саму історичну епоху, як про людей, які мешкали в цій епосі. Нині — це мій особистий досвід — люди почуваються більше причетними, менше кажуть «мені немає чого розповісти». Їм насправді й раніше було що розповісти, але саме тепер трагедія російсько-української війни ніби дала їм відчуття, що вони мають право говорити, розповідати. З іншого боку, я ставлюсь обережно до сьогоднішніх свідчень, часто відкладаю їх у шухляду, часто не знаю, чи можна вже використовувати цей матеріал, бо ця причетність нині дуже серйозна й вартість помилок може бути дуже велика.

Олена Гусейнова: Запит на героїзм передувє великій війні. Усі останні роки це відчувалося. Надзвичайно болісною була фраза, що лунала від 2014 року — «Герої не вмирають». Адже вони саме це й робили. І роблять просто зараз. Очевидно, це означає, що ми мали б шукати інший спосіб говорити й писати про наших героїв. Чи може це бути розмова без героїзації? Чи можливо таке під час великої війни?

Як це відбуватиметься в історичних книжках, репортажних, в інших проектах?

Мартін Кроупа: Це дуже важке запитання. З перспективи Чехії та чеського суспільства дуже важливо, щоб усі історії були зафіксовані та задокументовані. Навіть якщо людина не почувалася в них лише героїчною. Зараз у Європі ми бачимо велику кризу пам'яті, тому що ті генерації, які несли пам'ять про Другу світову війну або про прихід комунізму, вони вже відійшли та, можливо, не змогли належно передати свої свідчення подальшим поколінням, тому теперішні наші громадяни не мають уявлення, наскільки страшною може бути війна. Для нашої частини Європи, можливо, було великою помилкою, що ми цей досвід війни й тоталітаризму не передали далі на захід. Суспільство, яке не плекає культури пам'яті, не дослухається до свідчень очевидців, воно в якийсь момент буде змушене пройти через цю кризу, через страшний досвід знову. У країнах як Сходу, так і Заходу Європи залишається поширеним наратив «сильної руки», популістський наратив, що часто фінансується олігархічними колами або й росією. Наше завдання — зберігати свідчення очевидців, щоб розуміти й нинішню війну, адже її характер витікає з несприйняття таких цінностей, як свобода й демократія.

Що стосується теперішнього героїзму, мені йдеться про те, що героїзм може бути природною частиною людської особистості. Треба передавати цю велику надію далі. Тому важливо суб'єктивні свідчення повернути в той формат, який завжди використовувався для об'єктивного вивчення історії, а саме — у формат людської, конкретної історії.

Віра Курико: Мені здається, що героїзація — це часто такий собі «легкий прихисток». Вона ніби передбачає, що є люди, засадничо схильні до героїзму, до того, щоб виправити якусь жахливу ситуацію. Герої — насправді звичайні, прості люди, такі, як усі. Я за те, щоб ми відходили від

«героїчного епосу», а зверталися до простої людської сутності. Герої не були призначені для своїх подвигів, ми не можемо перекладати на них відповідальність за все, що відбувається. Вони не мусять усіх рятувати. Думаю, література, мистецтво будуть відходити від такої героїзації. Бо дуже мило дивитися, скажімо, фільми про Другу світову війну, «Свобода під загрозою» і так далі. Але от мій чоловік після першого тижня в окопі сказав, що більше ніколи не зможе подивитися такого кіно.

Радомир Мокрик: Я написав ще одну книжку, яка вийде в Чехії десь через місяць. Це щось на межі історії, репортажу, свідчень. Така собі мозаїка — я за останній рік багато їздив Україною, бачився з різними людьми: волонтерами в Миколаєві, бібліотекарями в Чернігові, з військовими в Харкові. Для мене це було радше про фіксацію того всього, що відбувається зараз, і водночас я спробував дати якусь історичну мірку, бо ти просто мусиш додати для закордонної публіки трохи контексту того ж Харкова, Чернігова чи Львова. Ми говорили і з дітьми, яких викрадали з Херсона, і з волонтерами, і насамперед із військовими, зокрема, з військовими з літературних кіл. Той-таки Артем Чех (а ми з ним спілкувалися незадовго до початку повномасштабної війни) говорив про все дуже стримано, мовляв, це війна, я не хочу, але я піду. І він казав: «Зараз усі говорять: “Вірю в ЗСУ”. А я розумію, що ЗСУ — це я». Я думаю, особливої героїзації зараз і немає, та її ніхто й не потребує. Не потребують пафосу, усі й так усе розуміють, досить просто поговорити з людьми. Я згоден із Мартіном: треба показати, що героїзм просто притаманний людям. Сам факт, що людина може наважитися на екзистенційний ризик, бо вважає це правильним, не потребує ніякої патетики, це сама по собі прекрасна історія.

Занотував Олег Коцарев



Як живуть пісні у своїм саду?

Анна Ракова, Львів

Вистава «Сад Божественних Пісень» режисерки Наталі Половинки у львівському театрі «Слово і Голос» є частиною динамічного проєкту, що присвячений 300-річчю з дня народження Григорія Сковороди. Вистава базується на поезіях з однойменного циклу Григорія Сковороди, також серед текстів є українські народні пісні та монологи, написані самими акторами. Тканину дійства творить взаємодія співу, тексту й танцю.

Сад Сковороди — не замкнений. Сад можна розрошувати, розширювати, сад є там, де є люди, які передають себе пісням, аби вивершувати долю пісень. Актори крокують (і це стає ніби окремим символом-словом, окремою піснею) — це є інтенція ширити сад, класти його далі під своїми кроками, бо, писав Сковорода, «..той, хто дав землю і дав ноги — дасть дорогу».

У Саду, поруч із піснями, що їх склав Сковорода, звучать тексти, написані акторами — так з'являється дорога (і так процес творення вистави стає самоцінним, поруч із готовим твором, який бачимо ми). Тексти акторів — про найгострішу досвідчену ними тишу, бо в тиші можна прийняти Дух — той дух, з якого і Сковорода черпав, з якого можемо черпати далі й ми. Тому і фізично в розвитку вистави є багато замовкання, чекання, голос людини чутно не повсякчас. Тиша вивершується, досягає своєї досконалості — з каменя, що його відкинули будівничі, у світі театру будують храм. Через тишу, як через браму, проходимо до тої повноти світу, що змиває, збиває, до повноти, яку — не взяти із собою, бо не зафіксувати, тільки зараз входити й дякувати.

Ми віримо акторам зокрема й тому, що вони роблять протягом вистави саме те, що хочеться зробити глядачам, те, що є найпростішою і найпершою реакцією на події навколо самих акторів. Грає на кобзі кобзар, нам, глядачам, хочеться танцювати і — починають танцювати актори. Постановка синхронізована із бажаннями, які виникають у глядачів.

Учасники вистави слухають тон і слова текстів Сковороди (а звук його слів — вони ж і виводять із небуття...) — і відповідають зараз, а не переповідають минуле, у практиці Гротовського вчать співу й любові

— тому, про що пише Сковорода. З іншого боку, можемо сказати, що відбувається ритуал, кожна дія коріниться в давньому, давно зрозумілому, спільному для нас усіх: танці, грі, старій пісні, спогаді з дитинства.

Виникає питання: кого грають актори? Вони грають самі Сковородинівські пісні. Як поводяться пісні? Танцюють, діють відповідно до того, чим вони є відповідно до текстів; пісні слухають тон, що передають, і відгукуються. Театр пропонує нам навчитися життю в пісень — і закінчується вистава тим, що люди насправді під час останньої пісні виходять на сцену, йдуть до танцю разом з акторами. Сад вчить філософії Сковороди рівно як акторів, так і глядачів.

Звук тут — одна з ілюстрацій єдності фабули-концепту. Перший напрямок звуку — догори, колом, трійцею, другий — у зал, між людей. Коло зверху на стелі стає знаком циклу. Далі звук іде до людей, а водночас і назад до сцени, бо чутно насправді кожен звук із зали (рипіння втомлених тіл, рухи, шепіт...) — глядачі є тут, вони вписані в дію вистави. І опісля гудить ну-тро, ми досі відчуваємо гін пісні, що був закинутий у нас, як зерно, відчуваємо, що мусимо рухатися, важачи звуки своєї дії, і та вібрація, запущена акторами-співаками в нас — досі розвивається, залишається як стіна-опора, і на цій стіні — ікона: Ісус у Саду, співає.

Пісні — це позначки на тілі, що свідчать про життя; перше тіло — людина, друге тіло твоє — земля, і серце землі — сад. Пісні — це вхід до міту, міт — вхід до таїни.

Вібрація сліду пісні (яка й образ кроку водночас і переміна тиші-слова) допомагає, бо заповнює пустоти, пустоти в тріщинах надломлених кісток; вібрація звернена до людини-резонатора — так ми можемо стати ще одним місцем підсилення, озвучення вісті, яку пропонують актори. Водночас вість, яку ми резонуємо нашими тілами, входячи в лінію історії Сковороди, — не витісняє собою людину-глядача, а підсилює і її. А актори, за-

водячи нас на цю територію, грають себе в часи своєї радості й сили, тож не відходять від себе, а до себе наближуються.

Повнота, яка з'являється в простих істинах про любов і Христа, якими повняться пісні, допомагає піднятися із тіла, де знаходимося, подивитися на світ-ситуацію із висоти повноти, з міжчасся. Перебування в Саду пісень стає ще одною можливістю для нас відновити зв'язок зі своєю божественною природою — і в контексті неї мислити далі, якщо зуміємо побачити запропонований шлях.





РЕЦЕНЗІЇ

Повернення пам'яті

Гемма : роман / Дарія Піскозуб. — Х.: Віват, 2023. — 656 с.

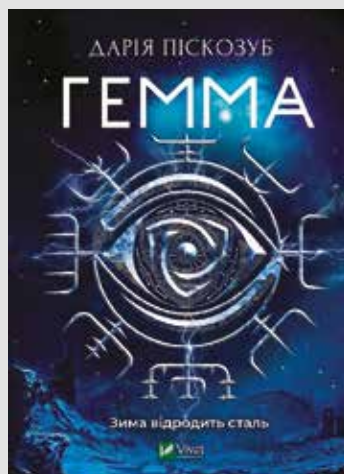
«Часом люди обирають монстра — за ним стояти спокійніше».

У час, коли для українців кінець світу перестав бути метафорою, а більше схожий на звичайний понеділок, зростає запит на нові шляхи втечі від реальності. Одним із них цілком може слугувати другий роман «Гемма» постапокаліптичної тетралогії «Машина» Дарії Піскозуб.

Постапокаліптична література — найбільше джерело оптимізму: в умовах, коли осяжне майбутнє обліковується годинами, історії про героїв, для яких наше сьогодення є подоланим минулим, здатні запалити згаслий вогник надії. Водночас друга книга розлогі історії — це середина шляху персонажів, точка, у якій вони зависли у своєму інакшому, але схожому просторі й часі невідомості.

Світ «Машини» після армагедону втратив пам'ять. Минуле перетворилося на культ і шлях, яким ідуть усі без винятку персонажі: хтось із них обирає боротьбу за минуле, хтось проти, проте теперішнє всіх віддане на поталу привида пам'яті.

В епоху Машини переплетені дійсність та вигадка, артефакти минулого — ху-



дожні чи наукові — стають рівноцінними, межа між ними стирається: персонажка, названа іменем Македонського, читає «Гляду», Макіавеллі та Юнга на станції, найменованій на честь замку Кер Паравел із «Хронік Нарнії».

Із чотирьох оповідачів щонайменше двоє не можуть довіряти власній пам'яті: зітканий (підкорений чужій волі) Риліян-раб і Етан-жрець, що впустив у себе божество племені. Дві інших — колишня племінна, а нині геммітка Александра та Біла Матір племені Цембенги — володіють унікальними уривками знань. На-

віль пам'ять самої Мащини фрагментарна й неточна, хибує. І поки світ після епохи Сталі полює за істиною, вбиваючи й помираючи, найбільше сакрального знання в підсумку відкрито читачеві.

У цьому безпам'ятному світі протистоять два ключових полюси сили — Машина й Гемма, порядок і хаос, аполлонічне й діонісійське.

Машина — буквально штучний інтелект, спадок, залишений його творцем світові, який муситиме дати кращу раду, аніж він, новому еволюційному виклику — емпатії, що підкорює волю інших людей. Перша спроба давно мертвого науковця — Машина-Один — призвела до кінця світу й геноциду емпатив, однак він створив нову директиву для ШІ — олюднитися, отож, стати кращою Машиною-Два.

Гемма — течія, народжена з ідеї спроти-во контролю Мащини над новонабутими здібностями на користь їхнього природного розвитку та свободи. І якщо в племенах сформувалися теократичні режими, де богом є Машина, а невідповідність прийнятим нормам карається вигнанням чи смертю, то Гемма є демократією, у якій є простір для альтернативних поглядів без відчуження їхніх носіїв від спільноти. Гемма — це вибір свободи, яка визначається через окреслення кордонів того, із чим гемміт себе відмовляється співвідносити.

Машина ж у вихорі племінних війн, сутичок із Геммою та родинних драм іде закладеним у неї шляхом олюднення, для якого потрібні 12 типів особистості, визначені Керол Пірсон, аби пройти становлення героя. Цим особистостям, яких потребує ШІ чи для своєї трансформації, чи для знищення, випадає обирати. Людність віддається добровільно, тож ті з обраних, хто протистоять Мащині, вочевидь будуть під загрозою знищення, проте вагання закрадаються навіть у серця прихильних до свого сталевого божества жертів.

Роман «Гемма» про повернення пам'яті минулого, про шляхи пам'яті, про способи вшанування: буквально поклоніння, спротив, страх; про позитивні чи нега-

тивні способи сприйняття та засвоєння, імплементації знань: є заборонене знання Гемми, є контрольоване пізнання неолюдненої Мащини; про природу божественності та людяності, про вибір між світом знаним і світом непізнаним; про примарну віру в те, що минуле ховає істину; про свободу волі та свободу волю забирати.

Насправді ж «Гемма» ставить багато незручних запитань, які вимагають ще більш незручних відповідей. Одна з них: свобода — зображення людини із крилами, намальоване сліпим геммітом.

Яніна Дияк, Київ

Антон Полунін. Потік поезії

Антон Полунін. Волосся. — Київ: Смолоסקип, 2023. — 120 с.

Одна з виразних новинок української поезії 2023 року — книжка «Волосся» поета й музиканта Антона Полуніна. Її опублікували у видавництві «Смолоסקип», оскільки Полунін нещодавно став лауреатом літературного конкурсу цього видавництва.

Антон Полунін — герой рухливий і мінливий. Так само і його збірка є дещо транзитною, вона, здається, фотографує (зрештою, вірші тут дуже «візуальні»; а ще вельми важлива частина книжки — треш-богемні іронічні фотоілюстрації, що заповнили навіть обкладинку) доволі чіткий етап письма свого автора. Адже позаду в нього, наприклад, утвердження в ролі українськомовного поета (після російськомовної та двомовної творчості; це робить його мову по-особливому хвацькою і грайливою, хоч подекуди й не без дивних помилок). А попереду... Точніше, не попереду, а вже сьогодні почалися нові тексти Антона Полуніна, на які впливає нинішнє перебування поета у війську під час повномасштабної російсько-української війни. Не виключаю, що «Волосся» — його остання добірка, на якій ще немає тіні 24.02.2022. Через це книжка може



для деяких читачів і читачок мати несподіваний ностальгійний присмак.

Поміж головних особливостей віршів Полуніна — мабуть, їхня побудова, подібна до стрімкого і пружного, синкретичного потоку слів, образів, фраз. Цей потік підхоплює «своїх» читачів і читачок, швидко несе, а поділ на окремі тексти або інші фрагменти видається вже доволі приблизним. У таких умовах, звісно, будь-які типології та класифікації віршів «Волосся» — справа вельми умоглядна, але все-таки заради зручності розмови про книжку їх можна розділити на дві основні групи.

Перша — у текстах накопичується динамічна мозаїка строкатих образів, метафор, субкультурних алюзій та інших «блискіток», що утворюють химерну і строкату єдність. Ось, наприклад, вірш, що відкриває книжку:

мов лаком вкрита льодом
біла кулька
ще до вогню
(ягня)
до вільяма блейка
хвилі ідуть від кожного смертного
до
кожного смертного
сі
глазурована кулька дзвенить

крізь застиглу мить
і ефір розріджений сі бемоль
і не більше вкладись у півтора тони
в бісквітну коробку
де ледь ворухиться
індійський шовкопряд
вкритий чимось
огидним
кондитерським

У таких асоціативних і позаасоціативних наростаннях яскраво виявляється оригінальність образів, вільна й темпераментна робота з мовою, емоція і драматизм ходів, хоч і не-завжди-різноманітність теж. Подекуди вони набувають також не зовсім очікуваного метафізичного виміру, як-от у численних епізодах, пов'язаних із мотивом води (якщо ви проведете дослідження на тему «Образ води в українській поезії двадцять першого століття», без «Волосся» Полуніна вам не обійтись):

(...) ейфорія небезсмертя
музика глітерних сфер
чорніє нескресла вода
лежить на антенах отруйна
газоподібна вода (...)

або

(...) в кишені китайського пуховика
роздушена скляна пташина
кривавий жолобок росте під нігтем
вода стоїть у черзі за водою
вода пливе за бистою водою
під скреслою водою спить
вода (...)

чи

(...) смерть сюрреальна
смерть не страшна
в заводському кварталі
містер вода
душить тебе вовняною хусткою
на трамвайній зупинці (...)

Другий тип віршів збірки «Волосся» — сюжетні, навіть пригодницькі тексти. Вони виразніше іронічні (або саркастичні) та соціальні, хоч і у віршах, про які йшлося раніше, ці моменти час від часу виринають. Тут Антон Полунін може ознайомити нас із бадьорими буднями психоделічної їжачиної родини:

тато їжак повернувся
зі слоїком картопляного джему
і мушкетеном
зарплату видали джемом
і мушкетонами
гукнув зачинаючи за собою
ура тато
зраділи їжаченята
кім і мастика
абрикосовий?
обізвалася мама з кухні
джем? ні картопляний (...)

Або з містичним випускним уже людської старшокласниці:

лиш не танцюй з хлопцем
що має зелені зуби
просить мама
кет підфарбовує вії синім
малює дві довгі
нерівні стрілки
шукає в аптечці синю помаду з блистинками
випускний у дев'ятому класі
це звісно не справжній ще випускний
та сьогодні мама дозволила прийти після опівночі (...)

Полунін упевнений і вправний із цими «епічними» верлібровими оповідками. І тут варто згадати цікавий факт: у сьогоднішній українській поезії він — один із дуже рідкісних авторів (а, скажімо, я і взагалі знаю тільки його), що працюють із жанром роману у віршах. Жанр, звісно, мало асоціюється із сучасною літературою. Але, на щастя, усе може бути всім. Зокрема, сучасна поезія — романом у віршах. Такий текст (дещо навіть єстьобне

фентезі, коли нічого не плутаю) Антон подавав на той-таки «смолоскипівський» конкурс іще до «Волосся», напевно, в останній рік, коли я був у журі цієї премії. Мені тоді було прикро, що сучасний роман у віршах не став переможцем. Але він не залишився проігнорованим: знаю, що його вже досліджують деякі літературознавці.

Велика форма чи, інакше кажучи, багатослів'я (переважно в доброму сенсі) — узагалі притаманна поезії Антона Полуніна річ. Він у цьому питанні, очевидно, належить до «концептуальних родичів» Василя Голобородька, який в одному з інтерв'ю висловився приблизно в тому сенсі, що поет лаконічний, як правило, тоді, коли йому нічого сказати. Розлогі тексти дозволяють Полуніну реалізувати свій темперамент, відчуття й радість «розгону» вірша, його чуттів та образів, і радість «гальмівного шляху».

**Олег Коцарев,
м. Буча (Київська область)**

«...адже доведеться занурюватись у несвідоме — стихію, відому своєю водночас потужною та крихкою матерією»

**Сорокоуст. Сергій Рафальський. —
Київ: Смолоскип, 2022. — 214 с.**

Влада пам'яті — що це насправді? Адже хіба пам'ять — не частина нас самих? Але знаємо, що, буває, стає вона десь значно вище за ту людину з лицем, з якою ми, власне, знайомі, до якої ми звикли — за ту фізичну людину, щоденну, щонічну, теперішню... Стає пам'ять вище — вказує, де діра, вказує, де добра земля, де затаїлися привиди. Покірно йдемо за нею, згоджуємося на владу пам'яті, не знаючи навіть, чи з благими намірами вона тут, чи ні. Але пам'ять змушує думати, що вона — провидиця.



Роман-колаж Сергія Рафальського складається із 13 етюдів, передмови, післямови й «буклету до майбутньої вистави». У ньому зібрано історії на позір різних людей, які, проте, об'єднані спільним болем і спільною землею. Щось, що сталося давно, у якійсь зі щілин днів («все мусило бути в порядку, було все звичайне і просте...») — докорінно впливає на все, що далі станеться. У людину був забитий кілок — кілок росте, пускає коріння, на сонце людина якщо вийде — з'являється листя і — кілок болю виростає в дерево, що у своїй тіні ховає всю ту безмежну людину, якою людина могла би стати. І всі відтоді живуть під тінню травми.

На Сергія Рафальського (Михайла Ковальського, з рамки-оповіді-особистості якого говорить автор) тисне текст. Від етуду до етуду повторюються прості образи, щоденні-щонічні: узбережжя, Вона, лишитися-повернутися — і так поки не буде виговорене, від коріння до найосвітленішого сонцем останнього листочка, оте дерево травми — воно не зникне. Спосіб зцілитися — розмова й пігулки. А література — розмова. Текст мусить з'явитися, аби людина могла відділитися від своєї трав-

ми, дивитися на неї осторонь, і з'ясувати: що в мені травма, а що в мені «я».

Що відбувається з читачем, котрий вчитується в цей довгий (бо повсякчас повторюється) текст про Крим? Чи дерево перейде в нього, чи трава буде як хвороба з'являтися в кожному, хто доторкнеться, а чи ми розпиляємо те дерево і разом з'їмо його, вип'ємо разом кров тих, хто постраждав? Сергій Рафальський, звісно, не дає відповіді, — як впоратись із травмою і навіщо нам цей текст, — хоч, відчувається, він вірить у розмову й літературу.

Усі герої, яких він вигадує-бачить-пише, пов'язані. Вони пов'язані, а значить, ніхто з них не є сам на сам із травмою, із війною, яка все перервала, перемішала, змусила починати з початку. Але вони не знають один одного — живуть тепер, в українських горах, на спільному просторі, як і тоді в Криму, на своїй батьківщині, жили разом, але про війну вони не говорять один з одним. Тільки комусь іншому оповідають про своє минуле (і то радше не до нього, не до людини, а до тексту, книжки, яка стоїть позаду письменника...), й оповідають, майже не називаючи точних імен, дат — ми бачимо ніби легенду, яка повторюється і повторюється, із розділу до розділу, коло за колом — легенда обростає різними історіями, що всі вони все одно, зрештою, мають однаковий скелет: бути й любити, війною раптом стати розділеним зі своєю любов'ю землею, зі своєю любов'ю людиною, а далі — ніхто з тим не може примиритися. На щасливій землі минулого, у країні Пам'яті про ту землю було все, і вони всі так вірно задумані в ті часи й у ті простори, що воліють або все або нічого: або повернутися або не бути — тобто не радіти — зовсім.

Імператив безальтернативний — спокій буде, і не для окремих людей навіть, а для цілого роду, тільки тоді, коли історія про святу землю батьківщини, рай мирної країни Пам'яті — знову зможе звершуватися в реальності: коли війна закінчиться і кожен належатиме сам собі лиш. І час від часу здається, що скоро з'явиться

оповідь із майбутнього, із тих часів, коли хтось (нарешті!) поверне тій землі стан миру. Такого тексту немає в збірці, але він вчувається, є ніби сліди, знаки, що він лишає.

Для окремої людини, для кожного, з ким говорив Михайло Ковальський (кого бачив-чув Сергій Рафальський), наче б не-

має ніякої відповіді, немає можливості звільнитися від пам'яті краси й від пам'яті болю; та для них є постійне виринання з небуття в акті мовлення, Сорокоуст — молитва за померлих, за всіх людей, кого пам'ятають, і всього, що померло в них самих, у героях книжки.

Анна Ракова, Львів



MINISTERSTVO
KULTURY

„Український журнал“ www.ukrzurnal.eu

Інформаційний культурно-політичний місячник для українців у Чехії, Польщі та Словаччині; № 2 (155), 2023, рік вісімнадцятий
Видано у Празі; подано до друку 17 липня 2023 р.; видає: РУТА, e-mail: ukrzur@seznam.cz

Редколегія: Петро Андрусечко (головний редактор); Прага – Ленка Віх (керівник проекту), Яна Прокоп'юк, Богдан Копчак, Інна Біланін; Київ – Юлія Озен, Настасія Євдокимова; Познань – Катерина Шестакова; коректор: Надія Іздрик; верстка: Ондра Гулеш; дистриб'ютор: CZ Press spol. s.r.o.

Часопис видається за фінансового сприяння Міністерства культури ЧР. За достовірність викладених фактів відповідає автор статті. Редакція залишає за собою право не у всьому погоджуватися з думками і поглядами авторів, скорочувати матеріали і виправляти мову. Реєстрація: MK ČR E 16026; ISSN 1802-5862

